

UCHWAŁA NR XXIV/141/2026
RADY GMINY W BORKOWICACH

z dnia 24 czerwca 2026 r.

w sprawie przyjęcia „Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Borkowice na lata 2026–2029”.

Na podstawie art. 7 ust. 1 pkt 9 oraz art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2026 r. poz. 662) oraz art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024 r. poz. 1292 ze zm.), po uzyskaniu opinii Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Rada Gminy Borkowice uchwala, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się „Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Borkowice na lata 2026–2029”, stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Borkowice.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Mazowieckiego.

Przewodniczący
Rady Mirosław Długosz

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Borkowice na lata 2026-2029

SPIS TREŚCI

1. Wstęp...	4
2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami.....	5
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	6
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	15
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	15
4.1.1. Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2023-2026.....	15
4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu	16
4.2.1. Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego do roku 2030+.....	16
4.2.2. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego.....	20
4.2.3. Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami na lata 2026-2029	21
4.2.4. Strategia Rozwoju Powiatu Przysuskiego do 2023-2030r	23
4.2.5. Lokalna Strategia Rozwoju dla Lokalnej Grupy Działania „Razem na Piaskowcu” na lata 2023 – 2027.....	23
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	24
5.1. Relacje Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy	24
5.1.1. Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Borkowice.....	24
5.1.2. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego dla fragmentów obrębu Borkowice	28
5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego Gminy Borkowice.....	28
5.2.1. Charakterystyka Gminy Borkowice.....	28

5.2.2. Rys historyczny miejscowości Gminy Borkowice.....	32
5.2.3. Krajobraz kulturowy Gminy Borkowice z charakterystyką zasobów dziedzictwa kulturowego	42
5.3. Zabytki wpisane do rejestru zabytków.....	44
5.4. Zabytki nieruchome	45
5.5. Kapliczki, krzyże i figury przydrożne... ..	51
5.6. Zabytki ruchome.....	51
5.7. Stanowiska archeologiczne.....	52
5.8. Zabytki w zbiorach muzealnych	53
5.9. Dziedzictwo niematerialne.....	53
6. Gminna Ewidencja Zabytków.....	54
7. Stan zachowania i zagospodarowania zabytków oraz rodzaje zagrożeń	55
8. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego Gminy Borkowice. Analiza szans i zagrożeń	56
9. Założenia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Borkowice na lata 2026-2029... ..	58
10. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami	62
11. Zasady oceny realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami	64
12. Źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami	64
13. Podstawowa bibliografia.....	67
Załącznik nr 1. Wykaz Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Borkowice - zabytki nieruchome Gminy Borkowice	68
Załącznik nr 2. Wykaz Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Borkowice - stanowiska archeologiczne	83
Załącznik nr 3. Wykaz zabytków nieruchomych Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków z terenu Gminy Borkowice	91

1.WSTĘP

Przedmiotem niniejszego opracowania jest dziedzictwo kulturowe (historyczne): materialne i niematerialne Gminy Borkowice , a w szerszym aspekcie zakresowym krajobraz kulturowy, na który składają się pojedyncze zabytki i zespoły zabytków, elementy zagospodarowania przestrzeni, dzieła sztuki, obiekty przyrodnicze czy miejsca historyczne. Program sporządzono zgodnie z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2024 r., poz. 1292) oraz standardami Narodowego Instytutu Dziedzictwa.

Przedstawia on:

- zasoby dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego,
- aktualny stan zachowania i zagospodarowania zabytków,
- walory turystyczne oparciu o istniejące dziedzictwo kulturowe,
- aktualne uwarunkowania strategiczne i przestrzenne,
- procedury administracyjne ochrony zabytków,
- mechanizmy finansowania ochrony zabytków pozwalające na prowadzenie właściwej polityki konserwatorskiej,
- konkretne działania nakierowane na zachowanie zabytków w dobrym stanie, zwiększenie współpracy z organizacjami społecznymi i urzędem konserwatorskim, poprawę stanu zagospodarowania przestrzennego czy udostępnienie ich na potrzeby edukacyjne i turystyczne.

Przedmiotowy dokument stanowi aktualizację Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Borkowice na lata 2010 – 2013 przyjętego uchwałą nr XIII/67/2011 Rady Gminy w Borkowicach z dnia 22 grudnia 2011r.

2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Obowiązek sporządzenia gminnego programu opieki nad zabytkami nakładają na gminę przepisy Ustawy z dnia 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2024, poz. 1292, ze zm.). Zgodnie z art. 87 ust.1 w/w ustawy wójt sporządza na okres 4 lat gminny program opieki nad zabytkami.

Program ten podlega uchwaleniu przez radę gminy po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Po zatwierdzeniu przedmiotowy dokument ogłaszany jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Z realizacji programu wójt sporządza co dwa lata sprawozdanie, które przedstawia radzie gminy.

GŁÓWNE CELE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI OKREŚLA ART. 87 UST. 2 W/W USTAWY, TJ.:

- Uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego jak również dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej.
- Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.
- Wyeksponowanie poszczególnych obiektów zabytkowych oraz walorów krajobrazu kulturowego.
- Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych, edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych oraz opieka nad zabytkami.
- Określenie warunków współpracy z właścicielami obiektów zabytkowych, eliminujących w tym sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków.
- Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE

Deklarację ochrony dziedzictwa narodowego oraz stworzenie warunków upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego zawiera Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. z 2009r. Nr 78, poz. 114, poz. 946):

Art. 5: „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”.

Art. 6 ust. 1: „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju oraz (...) udziela pomocy Polakom zamieszkałym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym”.

Rzeczpospolita Polska przyjęła w drodze ratyfikacji akty prawne o znaczeniu międzynarodowym określające zasady i sposób dbałości o materialne dziedzictwo kulturowe. Dokumenty te są przede wszystkim większością deklaracji bądź konwencji. Najważniejsze z nich to:

- Karta Ateńska sporządzona 30 października 1931r.
- Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego przyjęta w Hadze 14 maja 1954r.
- Karta Wenecka, czyli Międzynarodowa Karta Konserwacji i Restauracji Miejsc Zabytkowych sporządzona w Wenecji w 1964r.

Definiuje pojęcia: restauracji i konserwacji wskazując ich granice, warunki oraz zasady realizacji;

- Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego przyjęta w Paryżu 16 listopada 1972r.

Wprowadziła pojęcie „dziedzictwa kulturowego” obejmującego:

- zabytki, pod którymi rozumie się dzieła architektury, monumentalnej rzeźby i malarstwa, elementy i budowle o charakterze archeologicznym, napisy, groty i zgrupowania tych elementów, mające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia historii, sztuki lub nauki;

- zespoły i miejsca zabytkowe - budowle oddzielne lub łączne, które ze względu na swoją architekturę, jednolitość lub zespolenie z krajobrazem mają wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia historii, sztuki lub nauki;

- miejsca zabytkowe - dzieła człowieka lub wspólne dzieła człowieka i przyrody, jak również sfery, a także stanowiska archeologiczne, mające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia historycznego, estetycznego, etnologicznego lub antropologicznego.

Instrumentem służącym do realizacji celów Konwencji jest Lista Dziedzictwa Światowego.

- Międzynarodowa Karta Ochrony Ogrodów IFLA-ICOMOS sporządzona w dniu 21 maja 1981r.
- Międzynarodowa Karta Ochrony Miasta Historycznych ICOMOS sporządzona w październiku 1987r.
- Konwencja o ochronie dziedzictwa architektonicznego Europy sporządzona w Grenadzie 3 października 1985 r.
- Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

Definiuje dziedzictwo niematerialne jako zwyczaje, przekaz ustny, wiedzę i umiejętności oraz związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturową, które są uznane za część własnego dziedzictwa przez daną wspólnotę, grupę lub jednostki. Prowadzi trzy listy:

- Listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego wymagającego pilnej ochrony;

- Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego;

- Rejestr programów, projektów i działań mających na celu ochronę niematerialnego dziedzictwa kulturowego („Rejestr Najlepszych Praktyk”).

Zgodnie z zapisami Ustawy z dnia 8 marca 1990r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2024r., poz. 609) art.7 ust.1 pkt.9.

Gmina realizuje zadania własne mające na celu zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty, obejmujących m.in. sprawy kultury w tym, bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Głównym aktem prawnym regulującym przedmiot, zakres i formy ochrony i opieki nad zabytkami jest Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003r. (Dz. U. 2024 r., poz. 1292).

Zgodnie z art.3 pkt.1 zabytkiem jest nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

OCHRONA ZABYTEKÓW polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu (art. 4):

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie,
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków,
- udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków,
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę,
- kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków,
- uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

OPIEKA NAD ZABYTEKIEM sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków (art. 5):

- naukowego badania i dokumentowania zabytku,
- prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku,
- zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie,
- korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości,

- popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii kultury.

**OCHRONIE I OPIECE, BEZ WZGLĘDU NA STAN ZACHOWANIA
PODLEGAJĄ (art. 6, ust. 1):**

zabytki nieruchome będące, w szczególności (art.6 ust.1, pkt.1):

- krajobrazami kulturowymi,
- układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- dziełami architektury i budownictwa,
- dziełami budownictwa obronnego,
- obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami, i innymi zakładami przemysłowymi,
- cmentarzami,
- parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

zabytki ruchome będące, w szczególności (art.6, ust.1, pkt.2):

- dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego jak również sztuki użytkowej,
- kolekcjami zbiorów przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- wytworami techniki
- materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art.5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2022r., poz. 2393),
- instrumentami muzycznymi,

- wytworami sztuki ludowej i rękodzieła rzemieślniczego oraz innymi obiektami etnograficznymi,
- przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji,

zabytki archeologiczne będące, w szczególności (art.6, ust.1, pkt.2):

- pozostałościami terenowymi pradziejowego historycznego osadnictwa,
- cmentarzyskami,
- kurhanami,
- relikdami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej (art.6, ust.2).

FORMAMI OCHRONY ZABYTKÓW SĄ (art. 7):

- wpis do rejestru zabytków,
- uznanie za pomnik historii,
- (1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa,
- utworzenie parku kulturowego,
- ustalenia ścisłej ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakłada na gminę szereg praw i obowiązków w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, są to m.in.:

- prawo utworzenia przez Radę Gminy (po uprzednim zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków) parku kulturowego w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej (art.16),
- uwzględnianie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji dokumentów planistycznych takich jak studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz strategii rozwoju gminy (art.18),
- obowiązek prowadzenia przez wójta/burmistrza/prezydenta miasta gminnej ewidencji zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków z terenu gminy, objętych wojewódzką ewidencją zabytków (art.22 ust.4),
- sprawowanie bieżącej opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku, co do którego dana jednostka samorządu terytorialnego posiada tytuł prawny wykonywane w ramach zadań własnych (art.71),
- prawo ubiegania się przez Gminę o przyznanie dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane wykonywane przy zabytku będącego własnością tej jednostki (art. 73),
- prawo udzielania przez Radę Gminy, dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (art.81),
- sporządzanie dokumentacji przez wójta/burmistrza/prezydenta miasta i przyjmowanie przez radę gminy na okres 4 lat gminnego programu opieki nad zabytkami, z którego to co dwa lata odpowiednio wójt gminy/burmistrz/prezydent miasta przedstawia sprawozdanie radzie gminy (art.87)

UREGULOWANIA prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami znajdują się w szeregu obowiązujących ustaw, w tym w:

- Ustawie z dnia 21 sierpnia 1997r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2024 r., poz. 1145, ze zm.). Art.29, ust.2.

- Jeżeli przedmiotem umowy o oddanie nieruchomości gruntowej w użytkowanie wieczyste jest nieruchomość wpisana do rejestru zabytków, przy określaniu sposobu korzystania z tej nieruchomości można nałożyć, w razie potrzeby, na nabywcę obowiązek odbudowy lub remontu położonych na niej zabytkowych obiektów budowlanych, w terminie określonym w umowie. Art. 68, ust. 1. Właściwy organ może udzielić bonifikaty od ceny ustalonej zgodnie z art. 67 ust. 3, na podstawie odpowiednio zarządzenia wojewody albo uchwały rady lub sejmiku. Art. 68, ust. 3. Cenę nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków obniża się o 50 %. Właściwy organ może, za zgodą odpowiednio wojewody albo rady lub sejmiku, podwyższyć lub obniżyć tę bonifikatę.
- Ustawie z dnia 27 marca 2003r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2024r., poz. 1130, ze zm.). Art. 53, ust. 4, pkt. 2. Decyzje, o których mowa w art. 51 ust.1, wydaje się po uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków – w odniesieniu do obszarów lub obiektów objętych formami ochrony zabytków, o których mowa w art. 7 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024r., poz. 1292, ze zm.).
- Ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2024r., poz. 1478, ze zm.). Art. 83a ust. 1. Zezwolenie na usunięcie drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości wydaje wójt, burmistrz albo prezydent miasta, a w przypadku gdy zezwolenie dotyczy usunięcia drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków – wojewódzki konserwator zabytków/ nie dot. wpisanych do rejestru zabytków terenów zakomponowanej zieleni/.
- Ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U. z 2025r., poz. 418).

Art. 39:

1/ Prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia na prowadzenie tych robót, wydanego przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków.

2/ Pozwolenie na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydane po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków działającego w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków.

3/ W stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje właściwy organ w uzgodnieniu powyższych prac z WKZ (Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków).

4/ Wojewódzki Konserwator Zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w sprawie wniosku o pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektów budowlanych, o których mowa w ust. 3 w terminie 30 dni od dnia jego doręczenia. Nie zajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się jako brak zastrzeżeń do przedstawionych we wniosku rozwiązań projektowych;

- Ustawie z dnia 25 października 1991r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. z 2024r. poz.87). Państwo sprawuje mecenat nad działalnością kulturalną polegający na wspieraniu i promocji opieki nad zabytkami.
- Ustawie z dnia 24 kwietnia 2003r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz. U. z 2025r., poz. 1338). Prowadzenie zadań z uwzględnieniem zakresu ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego oraz podtrzymywania tradycji narodowej i rozwoju świadomości kulturowej jest działalnością pożytku publicznego.
- Ustawie z dnia 24 kwietnia 2015r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu (Dz.U.2015r., poz. 774, ze zm.).

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i w bibliotekach regulują przepisy:

- Ustawie z dnia 21 listopada 1996r. o muzeach (Dz. U. z 2022r., poz. 385).
- Ustawie z dnia 27 czerwca 1997r. o bibliotekach (Dz. U. z 2022r., poz. 2393).

Zasady ochrony materiałów archiwalnych regulują przepisy:

- Ustawie z dnia 14 lipca 1983r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz. U. z 2020r. poz. 164).

UREGULOWANIA prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami znajdują się również w rozporządzeniach:

- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 16 sierpnia 2017r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz.U. z 2023r., poz. 2425).
- **Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, jak również badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań i prospekcji archeologicznych w tym poszukiwań zabytków (Dz. U. z 2021r., poz.81).**
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne (Dz.U. z 2014r., poz. 110).
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004r. w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami” (Dz. U. 2004r. Nr 124, poz. 1304, ze zm.).
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. 2004 Nr 212 poz. 2153).
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2021r., poz. 56).

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz.U.2011r., Nr 89, poz. 510).
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 lipca 2015r. w sprawie nagród za znalezienie zabytków lub materiałów archiwalnych (Dz.U. z 2015r., poz. 979).
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego wyłącznie na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. 2004r., nr 30, poz. 259).
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 10 maja 2004 r. w sprawie rzeczoznawców Ministra Kultury w zakresie opieki nad zabytkami (Dz. U. z 2004r., nr 124, poz.1302, ze zm.).
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 19 sierpnia 2015r.w sprawie krajowego rejestru utraconych dóbr kultury (Dz. U. z 2015r., poz.1275).

4.UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO.

4.1. STRATEGICZNE CELE POLITYKI PAŃSTWA W ZAKRESIE OCHRONY ZABYTEKÓW I OPIEKI NAD ZABYTEKAMI.

4.1.1. Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2023 - 2026.

W dniu 8 grudnia 2023 roku Uchwałą nr 242 Rada Ministrów przyjęła strategiczny dla Polski dokument – Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2023-2026. Wyznacza on cele i kierunki działań administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

W programie przyjęto cel główny:
zwiększenie odporności zasobu zabytkowego w Polsce.

W jego obrębie określono trzy cele szczegółowe:

- weryfikacja wybranego zasobu zabytków i wzmocnienie narzędzi,
- wzmocnienie potencjału organizacyjnego systemu ochrony zabytków,
- rola zabytków w zrównoważonym rozwoju (edukacja i partycypacja).

Program ma zapewnić efektywną ochronę i opiekę nad zabytkami poprzez m.in.

- ochronę i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości,
- podnoszenie wiedzy o zasobach zabytkowych kraju,
- cyfryzację jak również podniesienie jakości prowadzonych postępowań administracyjnych,

W szczególności program wskazuje sposoby ochrony i opieki nad zabytkami poprzez:

- definiowanie modelu i systemu wartościowania zabytków,
- plany zarządzania dla pomników historii,
- wsparcie procesu tworzenia planów ochrony parków kulturowych,
- tworzenie systemu bezpieczeństwa zabytków.

4.2. RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z DOKUMENTAMI WYKONANYMI NA POZIOMIE WOJEWÓDZTWA I POWIATU.

4.2.1. Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego do roku 2030+

Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego do roku 2030+ została przyjęta uchwałą nr 72/22 Sejmiku Województwa Mazowieckiego z dnia 24 maja 2022 r. Strategia jest dokumentem, którego zapisy mają wpływ na rozwój województwa mazowieckiego poprzez określenie długookresowych procesów rozwojowych w regionie.

Za cel główny przyjęto „Zapewnienie wysokiej jakości życia poprzez trwałą i zrównoważony przestrzennie rozwój województwa, służący wzrostowi znaczenia regionu w Europie i na świecie, przy poszanowaniu zasobów środowiska”. Jego realizacja odbywać się będzie poprzez pięć celów strategicznych. Do każdego celu przypisane zostały kierunki działań oraz działania.

W obszarze kultura i dziedzictwo wskazano:

Cel: Mazowsze bogate kulturowo

- **Kierunek działania:** Ochrona i wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego.

Działania:

- Wspieranie robót konserwatorskich (w tym prac restauratorskich, renowacyjnych, rewitalizacyjnych), rewitalizacja obiektów i obszarów zabytkowych oraz kulturowych;
- Adaptacja obiektów zabytkowych do nowych funkcji, w tym kulturalnych, turystycznych i społecznych;
- Inwentaryzacja i digitalizacja zasobów dziedzictwa kulturowego.

- **Kierunek działania:** Wykorzystanie walorów środowiska przyrodniczego, potencjału kulturowego i turystycznego dla rozwoju gospodarczego i promocji województwa.

Działania:

- Zwiększenie atrakcyjności turystycznej w oparciu o walory kulturowe i przyrodnicze;
- Rozwój infrastruktury turystycznej i około turystycznej. W tym wspieranie rozwoju różnych form turystyki, produktów oraz wydarzeń turystycznych;
- Wspieranie działalności stowarzyszeń i organizacji, w tym o znaczeniu międzynarodowym;
- Ochrona, pielęgnowanie i promowanie spuścizny kulturowej (materialnej i niematerialnej), w tym podnoszenie świadomości kulturowej;

- Kreowanie ośrodków i kształtowanie regionalnej tożsamości kulturowej;
- Wspieranie i promocja różnorodności kulturowej;
- Wspieranie przedsiębiorczości i współpracy w obszarze kultury, dziedzictwa kulturowego i turystyki.

➤ **Kierunek działania:** Upowszechnianie kultury i twórczości.

Działania:

- Rozwój infrastruktury kultury, wydarzeń i projektów kulturalnych;
- Wspieranie rozwoju edukacji kulturalnej i artystycznej;
- Wspieranie rozwoju przemysłu kreatywnego;
- Wzmacnianie uczestnictwa w kulturze, w tym poprzez technologię cyfrową (e-kultura, digitalizacja).

➤ **Kierunek działania:** Kreowanie miast i wsi jako centrów aktywności kulturalnej i turystycznej.

Działania:

- Wspieranie ośrodków miejskich i wiejskich w upowszechnianiu potencjału kultury wraz z rozwojem funkcji turystycznych;
- Promowanie potencjału kulturowego Warszawy.

W Strategii opisano dziedzictwo kulturowe województwa mazowieckiego, które wyróżnia się w skali kraju pod względem liczby zabytków objętych formami ochrony. Duża liczba zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (7949) sytuuje województwo na drugim miejscu w Polsce, za województwem dolnośląskim. Najlepiej zachowanymi zabytkami na Mazowszu są obiekty sakralne. Stanowią one kategorię zabytków, która utrzymuje ciągłość użytkowania zgodnie z ich pierwotną funkcją. Zabytki te posiadają często ponadprzeciętne wartości zabytkowe i są na bieżąco remontowane i konserwowane. Województwo zajmuje szóste miejsce w kraju pod względem liczby pomników historii (8) oraz trzecie ze względu na liczbę parków kulturowych (4).

Województwo posiada – nieobjęte formami ochrony zabytków – zasoby kulturowe o szczególnych wartościach historycznych i kulturowych. Ważną rolę pełnią ośrodki budowania tożsamości kulturowej. Szczególną rolę w tym zakresie odgrywają ośrodki związane z wybitnymi postaciami i kultem religijnym, m.in. Żelazowa Wola, Czarnolas, Niepokalanów (Paprotnia) i Góra Kalwaria. Istotnymi elementami dziedzictwa kulturowego są też miasta historyczne, miasta ogrody (np. Podkowa Leśna), obiekty fortyfikacyjne (np. Twierdza Modlin), a także obiekty przemysłowe (np. w Radomiu) i zabytki techniki (np. w Warszawie). Szczególnymi obszarami, zarówno ze względu na wartość, jak i pamięć historyczną, są również miejsca martyrologii, miejsca pamięci oraz cmentarze (w tym zabytkowe). Dużym zagrożeniem dla przestrzeni kulturowej województwa jest zróżnicowany stan zachowania zabytków.

Istotnymi problemami (barierami) dla zachowania obiektów zabytkowych są m.in.:

- brak użytkowania, niedostateczne zabezpieczenie;
- niewystarczająca ilość prac konserwatorskich i środków finansowych;
- nietrwały budulec (np. obiekty drewniane charakterystyczne dla regionu mazowieckiego).

Czynnikiem utrudniającym objęcie odpowiednią ochroną zabytków w województwie jest również ich duże rozproszenie przestrzenne. Postępująca presja urbanistyczna utrudnia ochronę krajobrazów kulturowych. Proces urbanizacji stwarza zagrożenie dla cennych obszarów kulturowych. Warszawa jest jednym z najbardziej narażonych na presję urbanistyczną miast ze względu na swój dynamiczny rozwój.

Ważne w zakresie ochrony różnorodności kulturowej jest podnoszenie świadomości mieszkańców i wykorzystanie potencjału kulturowego dla celów turystycznych. W Strategii opisano także kulturę oraz turystykę, której rozwój w ostatnich latach jest bardzo dynamiczny. Rośnie potencjał turystyczny w zakresie między innymi wyjazdów biznesowych, uzdrowiskowych, kulturowych, przyrodniczych, tematycznych, w tym historycznych.

4.2.2. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego.

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego został uchwalony Uchwałą nr 22/18 przez Sejmik Województwa Mazowieckiego w dniu 19 grudnia 2018r.

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa mazowieckiego jako element regionalnego planowania strategicznego ma na celu równoważenie różnych sfer rozwoju województwa w przestrzeni a jednocześnie służy konkretyzacji przestrzennej celów sformułowanych w strategii rozwoju województwa mazowieckiego i określa uwarunkowania przestrzenne do formułowanych programów rozwoju. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa (PZPW) został ukształtowany przez ustawodawcę, jako poziom odniesienia dla planowania przestrzennego gmin, łączący politykę przestrzenną państwa i województwa. Oznacza to, że w PZPW poza polityką przestrzenną województwa, zgodnie z ustawą o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, powinny znaleźć się także ustalenia polityki przestrzennej państwa.

W zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego zostały określone działania, m.in.:

- realizacja zadań wskazanych w wojewódzkim programie opieki nad zabytkami;
- zachowanie i kreowanie ładu przestrzennego, zachowanie walorów krajobrazu kulturowego oraz kształtowanie pasm przyrodniczo-kulturowych o znaczeniu regionalnym poprzez przeciwdziałanie negatywnym efektom urbanizacji;
- wzmacnianie przestrzennych walorów obiektów oraz układów przestrzennych (w tym obiektów i obszarów przemysłowych) poprzez rewitalizację, restaurację, rekultywację oraz ochronę, rewitalizację i rewaloryzację obiektów i obszarów historycznych (zwłaszcza architektury drewnianej i przemysłowej, dworskiej, obronnej, dorobku nauki i techniki) w tym zabytków mających znaczenie symboliczne;
- ochrona regionów etnograficznych oraz krain historycznych, jako cennych i charakterystycznych krajobrazów kulturowych,

4.2.3. Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami na lata 2026-2029

Program opieki nad zabytkami w województwie mazowieckim na lata 2026-2029 został przyjęty przez Sejmik Województwa Mazowieckiego uchwałą nr 211/25 z dnia 29 grudnia 2025r.

W przedmiotowym dokumencie wskazano, iż misja opieki nad zabytkami w województwie mazowieckim powinna stanowić inspirującą odpowiedź na zdiagnozowane kluczowe problemy ochrony dziedzictwa w województwie, której realizacja stanowiłaby stały i długofalowy cel samorządu. Przyjęto, że począwszy od okresu 2026-2029 będzie sformułowana nowa misja opieki nad zabytkami, która brzmi obecnie: „Wspierać świadome i inkluzywne współtworzenie dziedzictwa województwa mazowieckiego jako żywego procesu społecznego, opartego na dialogu, trosce o różnorodność pamięci i odpowiedzialnym korzystaniu z przeszłości w kształtowaniu wspólnej przyszłości.”

Zidentyfikowano kluczowe problemy w sferze ochrony zabytków i opieki nad zabytkami i na tej podstawie wytyczono trzy obszary strategiczne:

➤ Obszar strategiczny A: Świadomość

W ramach tego obszaru strategicznego przewidziano działania związane z kształtowaniem wiedzy, świadomości, istotne z perspektywy opieki nad zabytkami i troski o dziedzictwo. Wyodrębniono siedem takich przedsięwzięć:

- **Przedsięwzięcie A.1.** - Mazowieckie Forum Dziedzictwa.
- **Przedsięwzięcie A.2.** - Wokół drewna – konkurs dla właścicieli najlepiej zachowanych obiektów drewnianych z terenu województwa mazowieckiego.
- **Przedsięwzięcie A.3.** – Wokół drewna – program edukacyjny.
- **Przedsięwzięcie A.4.** – Dziedzictwo niematerialne – na Krajową Listę Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego.
- **Przedsięwzięcie A.5.** – Konkurs Renowacja Roku Zabytków Mazowsza.

- **Przedsięwzięcie A.6.** – Nasze zielone dziedzictwo – parki oczami młodych odkrywców i odkrywczyń.

- **Przedsięwzięcie A.7.** – Tożsamość lokalna – wartość unikalna.

➤ **Obszar strategiczny B: Pomoc i wsparcie**

W ramach tego obszaru strategicznego przewidziano przedsięwzięcia związane głównie ze zwiększeniem efektywności finansowania opieki nad zabytkami, jak również wspieraniem badań naukowych na tym obszarze. Zidentyfikowano trzy takie przedsięwzięcia:

- **Przedsięwzięcie B.1.** - Dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy obiektach zabytkowych.

- **Przedsięwzięcie B.2.** - Finansowanie prac przy obiektach zabytkowych, których właścicielem jest Samorząd Województwa Mazowieckiego.

- **Przedsięwzięcie B.3.** - Mazowiecki Laur dla Młodych Badaczy i Badaczek Dziedzictwa.

➤ **Obszar strategiczny C: Działanie**

W ramach powyższego obszaru strategicznego usytuowano działania skierowane na wzmocnienie skutecznej ochrony najbardziej wrażliwego dziedzictwa przed zniszczeniem oraz współpracy międzysektorowej dla ratowania zabytków. Zidentyfikowano cztery takie przedsięwzięcia:

- **Przedsięwzięcie C.1.** – Mazowiecki Szlak Tradycji

- **Przedsięwzięcie C.2.** – Konkurs Dom w krajobrazie

- **Przedsięwzięcie C.3.** – W krajobrazie

- **Przedsięwzięcie C.4.** – Po co nam Gez-y i Poz-y

Jednocześnie zaktualizowano również stan dziedzictwa materialnego i niematerialnego w województwie mazowieckim. Zwiększyła się liczba zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków A wynosi obecnie: (8354 obiekty) jak również obiektów ruchomych rejestr B (23 117 obiektów) i zabytków archeologicznych rejestr C (411 stanowisk archeologicznych). Ponadto przedstawiono wyniki badań ankietowych dotyczących Gminnych Ewidencji Zabytków i Gminnych Programów Opieki nad Zabytkami w woj. mazowieckim oraz analizę wyników diagnozy i wnioski strategiczne.

4.2.4.Strategia Rozwoju Powiatu Przysuskiego na lata 2023 - 2030 r.

**Dokument został przyjęty uchwałą Nr XXXVI/274/2024
Rady Powiatu w Przysusze z dnia 29 lutego 2024 roku**

Opracowanie pod nazwą Strategia rozwoju powiatu przysuskiego na lata 2023 - 2030 jest podstawowym dokumentem dotyczącym długofalowego zarządzania powiatem. Określa on strategiczne cele i kierunki rozwoju. Umożliwia efektywne gospodarowanie własnymi zasobami, takimi jak między innymi środowisko przyrodnicze i kulturowe czy zasoby ludzkie i infrastrukturalne. W rozdziale 3.6 przedmiotowego dokumentu dotyczącego stanu obiektów dziedzictwa kulturowego wymieniono w formie wykazu tabelarycznego m.in. obiekty z terenu Gminy Borkowice wpisane do rejestru zabytków jak również figurujące w Wojewódzkiej i Gminnej Ewidencji Zabytków. W tym zespół pałacowo-parkowy w Borkowicach, kościół parafialny w Borkowicach wraz z murowanymi budynkami kościelnymi (plebanią z 1916r., organistówką z 1919r.i domem parafialnym z 1931r.), zespół dworsko-parkowy i leśniczówkę Gucin w Rzucowie, dwory murowane w Ninkowie i Ruszkowicach, młyn murowany z Radestowa.

4.2.5.Lokalna Strategia Rozwoju Lokalnej Grupy Działania „Razem Na Piaskowcu” na lata 2023-2027

Lokalna Grupa Działania pod nazwą „Razem Na Piaskowcu”, obejmuje swoim zasięgiem gminy: Borkowice, Chlewiska, Jastrząb, Mirów, Mirzec, Orońsko, Skarżysko Kościelne oraz Szydłowiec.

W rozdziale IV Lokalnej Strategii Rozwoju na lata 2023 – 2027 (analiza potrzeb i potencjału LSR) w punkcie numer 1.7. dotyczącym dziedzictwa kulturowego, zwrócono uwagę na występowanie na obszarze działania LGD, zabytków architektury oraz obiektów historycznych. W przedmiotowym opracowaniu wymieniono między innymi najbardziej charakterystyczne i względnie najcenniejsze zabytki nieruchome z obszaru Gminy Borkowice. Należą do nich zespoły architektury ziemiańskiej: murowany pałac rodziny Dembińskich w Borkowicach, drewniany dwór Mokiejewskich w Rzucowie, dwory w miejscowości Ruszkowice i Ninków jak również bardzo ciekawy obiekt pofolwarczny tj. spichlerz w Borkowicach. Jeden z najciekawszych zachowanych obiektów pofolwarczych w regionie. Wspomniano również o zabytkach architektury sakralnej w tym neogotyckim kościele parafialnym w Borkowicach i kaplicy na Krakowej Górze.

5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO.

5.1 RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z DOKUMENTAMI WYKONANYMI NA POZIOMIE GMINY.

5.1.1. STUDIUM UWARUNKOWAŃ I KIERUNKÓW ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO GMINY BORKOWICE.

**Dokument został przyjęty uchwałą Nr VIII/58/99
Rady Gminy w Borkowicach z dnia 25 października 1999 roku**

Część I. Diagnoza stanu uwarunkowania rozwoju

W rozdziale 1.5.5. Dziedzictwo kulturowe - podkreślono, iż szczególnym rodzajem dziedzictwa materialnego jest dziedzictwo kulturowe, stanowiące o genius loci (duchu miejsca) i tożsamości społeczności lokalnej, użytkującej historyczne układy jak również obiekty często o unikatowych wartościach przestrzennych i architektonicznych.

W punkcie 1.5.1.1. Założenia urbanistyczne i obiekty architektoniczne - wymieniono i opisano takie zabytki nieruchome z terenu gminy jak:

- założenie parkowo-pałacowe w Borkowicach;
- spichlerz w Borkowicach;
- kościół parafialny pod wezwaniem św. Krzyża i św. Mateusza w Borkowicach, będący dobrze wkomponowaną w układ wsi dominantą przestrzenną;
- założenie dworsko-parkowe w Rzucowie wraz z zachowanymi na terenie miejscowości fragmentami architektury przemysłowej;
- zespół dworsko-parkowy w Ruszkowicach;
- dwór w Ninkowie z pozostałościami parku dworskiego;
- zespół parkowo-podworski w Radestowie.

W punkcie 1.5.5.3. Stanowiska archeologiczne - zasygnalizowano, że tego typu obiekty stanowią bardzo specyficzną, a zarazem najliczniejszą grupę zabytków. Jednocześnie podkreślono, iż jako materialne pozostałości działalności człowieka są ważnym elementem krajobrazu kulturowego, które warto chronić. Ponadto wymieniono najbardziej interesujące z nich w kontekście naukowo-badawczym.

W punkcie 1.7.1.1. Obszary i obiekty przyrodnicze – wskazano, iż na podstawie przepisów ustawowych ochroną objęte są na terenie gminy między innymi parki wiejskie w Borkowicach, Rzucowie (wpis do rejestru zabytków), Ninkowie, Radestowie, Ruszkowicach (wpis do wojewódzkiej ewidencji zabytków) i Woli Kuraszowej.

W punkcie 2.2.4. Ocena stanu środowiska kulturowego – podkreślono, iż w gminie Borkowice zachowało się kilka znaczących założeń i obiektów kulturowych (świeckich i sakralnych). Zaznaczono także, że na powyższym terenie występuje duża liczba stanowisk archeologicznych. Zwrócono również uwagę, iż niepokojącym zjawiskiem jest zły stan techniczny wielu zabytków nieruchomych (pałac w Borkowicach i zaniedbane założenia parkowe).

W rozdziale 3.3. Obszary i obiekty objęte szczególną ochroną prawną (założenia i obiekty kulturowe) – wymieniono zabytki wpisane do rejestru zabytków nieruchomych.

Część II. Kierunki zagospodarowania przestrzennego

W rozdziale 2.5. Cele w zakresie wieczystości kluczowych warunków środowiskowych i kulturowych – najważniejsze z nich nakierowano na:

- zachowanie w dobrej kondycji, a także rewaloryzacja środowiska kulturowego oraz obszarów przenikania się kreowanych założeń przestrzennych (np. dworsko-parkowych) z krajobrazem otwartym;
- objęcie ochroną prawną wartościowych obiektów kulturowych i krajobrazu otwartego;
- przywrócenie i wykorzystanie cech stylowych architektury regionalnej (w tym „dach polski”), w szczególności w miejscowościach o znanych tradycjach historycznych (Borkowice, Rzuców, Ruszkowice, Ninków, Radestów) oraz w pld.-zach. części gminy o potencjalnych warunkach rozwoju funkcji wypoczynkowo-turystycznych.

W rozdziale 2.6. Cele w zakresie tworzenia szczególnie sprzyjających warunków dla zrównoważonego wzrostu przedsiębiorczości i samoorganizacji społeczeństwa – jeden z celów nakierowano na:

- wykorzystanie położenia gminy na obszarze o wyjątkowych walorach przyrodniczych, krajobrazowych, estetycznych (głównie w pld.-zach. części gminy) z unikatowymi wartościami obiektów zabytkowych (w tym założeniami dworsko-parkowymi) i ciekawymi szlakami turystycznymi dla wypromowania nowych funkcji wypoczynkowo-turystycznych, w tym agroturystyki.

Kierunki zagospodarowania przestrzennego wynikające z diagnozy stanu gminy.

Zadania w zakresie rozwoju struktury funkcjonalno-przestrzennej:

- Restrukturyzacja i rewaloryzacja założeń i obiektów kulturowych objętych i proponowanych do objęcia ochroną prawną oraz wyeksponowanie i wykorzystanie ich do nowych funkcji i promocji gminy (w tym poszerzenie istniejącego rozpoznania w zakresie obiektów archeologicznych);

- Organizowanie doradztwa w zakresie form budownictwa zharmonizowanych z krajobrazem i nawiązujących do wartościowych lokalnych wzorców architektonicznych (dach „polski” - cała gmina, dach mansardowy – Borkowice).

**Polityka kształtowania przestrzennego zagospodarowania gminy.
Podstawowe kierunki polityki przestrzennej:**

- Przywrócenie wartości substancji zabytkowej, harmonijne uzupełnianie zainwestowania w jej otoczenie, stopniowa likwidacja elementów dysharmonizujących historyczne układy i założenia oraz kształtowanie ładu przestrzennego i wartości estetycznych (szczególnie w obrębie przestrzeni publicznych i obszarów o dużych walorach krajobrazu otwartego).

**Podstawowe zasady zagospodarowania, użytkowania
i zabudowy terenów.**

**Kształtowanie ładu przestrzennego
na obszarze gminy poprzez:**

- Ochronę wartości kulturowych;
- Przekształcanie obszarów zdegradowanych przestrzennie (rewaloryzacja, modernizacja, rekultywacja obiektów i obszarów);
- Harmonijne kształtowanie nowych form przestrzennych i architektury w nawiązaniu do naturalnych predyspozycji obszarów i skali otoczenia z uwzględnieniem lokalnych cech tożsamości i tradycji budownictwa regionalnego (dach „polski” czterospadowy).

**Szczególne zasady zagospodarowania
Zasady adaptacji oraz kształtowania zagospodarowania na obszarach
podlegających ochronie konserwatorskiej:**

- Modernizacja, rewaloryzacja, wymiana i uzupełnianie zabudowy i zagospodarowania (np. terenów parkowych na obszarach podlegających ochronie konserwatorskiej powinny być prowadzone w sposób harmonizujący z otoczeniem z zachowaniem istotnych wartości

kulturowych i estetycznych, w oparciu odpowiednia dokumentację techniczną, uzgodnioną przez odpowiednie służby ochrony zabytków;

- Ewentualny zamiar rozbiórki obiektu zabytkowego powinien być zgłaszany do Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków;
- Wszelkie znaleziska archeologiczne dokonane w trakcie prac ziemnych i budowlanych należy zgłosić niezwłocznie do Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków.

5.1.2. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla fragmentów obrębu Borkowice

**Dokument został przyjęty uchwałą Nr VIII/48/2024
Rady Gminy w Borkowicach z dnia 19 grudnia 2024 roku**

W rozdziale 2. Zasady ochrony i kształtowania ładu przestrzennego

§7. Ustalono następujące zasady ochrony dziedzictwa kulturowego:

1. W obrębie obszarów objętych przedmiotowym planem występują elementy zagospodarowania przestrzennego wymagające ochrony w postaci stanowiska archeologicznego AZP 76-63/10.

W rozdziale 4. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków dóbr kultury współczesnej

§9. Ustalono następujące zasady ochrony dziedzictwa kulturowego:

1. Ochronie konserwatorskiej, na zasadach określonych w przepisach niniejszego planu, podlega obiekt wpisany do Gminnej Ewidencji Zabytków w postaci kaplicy na tzw. Krakowej Górze z 1933r.

5.2. CHARAKTERYSTYKA KRAJOBRAZU KULTUROWEGO GMINY BORKOWICE

5.2.1. Charakterystyka Gminy Borkowice

Gmina Borkowice to gmina wiejska położona w południowej części województwa mazowieckiego, w powiecie przysuskim. Obszar gminy leży urokliwie na granicy Garbu Gielniowskiego, należącego do Wyżyny Kielecko-Sandomierskiej oraz Równiny Radomskiej, wchodzącej z kolei w skład Niziny Mazowieckiej. Siedzibą gminy jest miejscowość Borkowice.

Przez wieś i gminę przebiega droga wojewódzka nr 727. Gminę zamieszkuje ok. 4,3 tys. osób. W skład gminy wchodzi sołectwa: Bolęcín, Borkowice, Bryzgów, Kochanów, Ninków, Niska Jabłonica, Politów, Radestów, Rudno, Rusinów, Ruszkowice, Rzuców, Smagów, Wola Kuraszowa, Wymysłów i Zdonków. Atutem gminy są walory przyrodniczo krajobrazowe, ciekawa historia oraz czyste środowisko. Szansą dla gminy jest rozwój turystyki i drobnego, przyjaznego środowiska przemysłu oraz rolnictwa i usług. Na jej terenie zanotowano stanowiska archeologiczne datowane od epoki schyłkowego paleolitu do okresu późnego średniowiecza.

Przyroda

Dużą część gminy bo ponad 36% powierzchni zajmują lasy. Są to lasy i bory mieszane świeże i wilgotne z jodłą, sosną, dębem, świerkiem z domieszką buku, modrzewia i brzozy. Obszar leśny odznacza się dużymi walorami przyrodniczo – krajobrazowymi, na które składają się: rozległe kompleksy leśne z ciekawie wyżłobioną linią brzegową lasów, mozaika malowniczo rozproszonych niewielkich powierzchni leśnych, zakrzewień, oczek wodnych oraz zróżnicowana rzeźba terenu. Duża lesistość, ciekłe wodne stanowią idealne warunki bytowania roślin i zwierząt.

W wielu miejscowościach można spotkać rzadkie okazy przyrody, w tym 9 pomników przyrody ożywionej: 4 dęby szypułkowe, olszę czarną, modrzewia polskiego, buka pospolitego i platana klonolistnego. Na tych nieskażonych ekologicznie terenach żyje ponad 70 gatunków ptaków, interesujące owady i motyle. Występują tu liczne populacje łosi, saren, dzików, jenotów, borsuków i lisów. Miejscami można spotkać daniela, kuny i tchórze. Cały teren gminy stanowi atrakcyjne miejsce dla miłośników flory i fauny.

Na terenie gminy istnieją warunki do zakładania tras turystycznych: pieszych, rowerowych, konnych i narciarskich. Wiele dróg gminnych ma charakter krajobrazowy. Walory gminy podnoszą wartości krajobrazowe, przyrodnicze i estetyczne Garbu Gielniowskiego ze źródłami Radomki i Jabłownicy, wysoczyzn lessowych sięgających 26 metrów, malowniczych dolin rzek, zbiorowiska szuwarów i torfowisk. Na południe od Borkowic, Radestowa i Politowa znajdują się malownicze wąwozy i jary pochodzenia lessowego. Kilka wiosek w gminie w rejonie Rzucowa ma charakter letniskowy. Dużą szansą rozwoju gminy będzie zakładanie gospodarstw agroturystycznych i ekologicznych.

Turystyka

Przez teren gminy przebiegają dwa główne szlaki. Pierwszy łączący Przysuchę – Borkowice – Szydłowiec jest częścią szlaku Cystersów, drugi łączy Końskie – Borkowice – Skrzynno – Radom. Dopełnieniem obrazu tej malowniczej gminy jest bardzo interesująca przeszłość historyczna oraz interesujące zabytki nieruchome w postaci założeń dworsko – parkowych. W rejonie tym istnieją pozostałości Staropolskiego Zagłębia Przemysłowego związane z wydobywaniem i przeróbką rud żelaza, stanowiska archeologiczne pochodzące z epoki schyłkowego paleolitu po okres późnego średniowiecza, stanowisko dokumentacyjne z tropami dinozaurów pn. *Dinozaury z Borkowic*, a w jego bliskim sąsiedztwie przepiękny punkt widokowy z cylindryczną wieżą na Krakowej Górze. Z gminą Borkowice związane są również znamienite rodziny ziemiańskie między innymi Dembińskich, Krygierów, Mokiejewskich, Łąckich oraz postać proboszcza borkowickiej parafii księdza Jana Wiśniewskiego znanego historyka-regionalisty, kolekcjonera zabytków przeszłości.

Szlaki piesze i rowerowe

Szlak turystyczny im. ks. Jana Wiśniewskiego (znaki zielone)

Malowniczy szlak o dł. 44km, przechodzący przez najatrakcyjniejsze miejsca gminy Borkowice. Rozpoczyna się w Skrzyńsku. Wiedzie przez Przysuchę, Topornię, Rudno, Bolęcin, Krakową Górę, Borkowice, Lasy borkowickie, Wołę Kuraszową, Rzuców, Stefanków, Skłobską Górę, Hucisko natomiast kończy w rezerwacie „Ciehostowice” k. Szydłowca.

Turystyczne szlaki rowerowe Związku Gmin Radomka

Szlak nr R-12y (Znaki żółte)

Długość szlaku - 26,3 km - rozpoczyna się w uroczysku Grabina i biegnie przez uroczysko Huta (początek szlaku R-14s i koniec szlaku R-07z), nadleśnictwo Przysucha, mogiła Stanisława Piedrosia z Wilejki poległego we wrześniu 1939r. Dalej szlak prowadzi przez Rudno, Bolęcin, Wydrzyn, Skrzynno i kończy się w Zagórzcu.

Szlak nr R-14s (Znaki białe)

Długość szlaku - 14,8 km - rozpoczyna się w uroczysku Huta, prowadzi przez leśniczówkę i kopalnię Zapniów, Kuźnicę przecina drogę nr 747, kończy się w Borkowicach przy budynku Ochotniczej Straży Pożarnej.

Szlak nr R-07z (Znaki zielone)

Długość szlaku - 69,2km - rozpoczyna się w Radomiu. Na teren powiatu przysuskiego na 23 km szlaku wchodzi w okolicy Domaniowa i prowadzi przez Wólkę Domaniowską, Brudnów, Wieniawę Jabłonicę Ryków, Żuków, Zdunków, Ruszkowice - szkoła, Kolonia Ruszkowice, Rudno, Bolęcin, Długą Brzezinę, Hucisko, Sowią Górę. Po przecięciu drogi 747 szlak kończy się w uroczysku Huta przy skrzyżowaniu ze szlakiem R-12y (początek szlaku R-14s).

Inne szlaki tematyczne (pieszo-rowerowe-nieoznakowane)

Szlak im ks. Jana Wiśniewskiego – Borkowice - Krakowa Góra - Borkowice

Szlak im. Jadwigi i Mariana Wróblewskich – Borkowice – Ruszkowice – Topornia – Rudno- Bolęcin – Gródek – Borkowice.

Szlak im. Róży Dembińskiej – Borkowice – Bryzgów – Rusinów- Kochanów – Wola Kuraszowa – Borkowice.

Szlak im. Antoniego Małachowskiego – Borkowice - Gaj – Ruszkowice - Dąbrowa – Janów – Bolęcin - Bryzgów – Galapatów – Wola Kuraszowa – Ninków – Biała Głina – Borkowice.

Szlak im. kpt. Janusza Łackiego – Borkowice – Gródek – Zdonków – rzeka Lutnia – Politów - Niska Jabłonica – Goworek – Ninków – Lisie Doły – Radestów.

Szlak im. Wojciecha Krygiera – Rzuców – Bryzgów – Wandów Rzuców – Wola Kuraszowa – Galapatów- Kalapatów (figurka z 1945 r. pozostała po dawnej osadzie) Bryzgów – Rusinów – Kochanów – Nowinki (pomnik ofiar hitleryzmu) Rzuców – Smagów – Niska Jabłonica – Goworek – Wandów.

5.2.2. Rys historyczny miejscowości gminy Borkowice

(Rys historyczny opracowany na podstawie publikacji autorstwa R.Fidosa
Gmina Borkowice. Przewodnik turystyczny, 2018r.)

Borkowice

Borkowice i okolice na mapie z 1 poł. XIX w.

<https://maps.arcanum.com/>

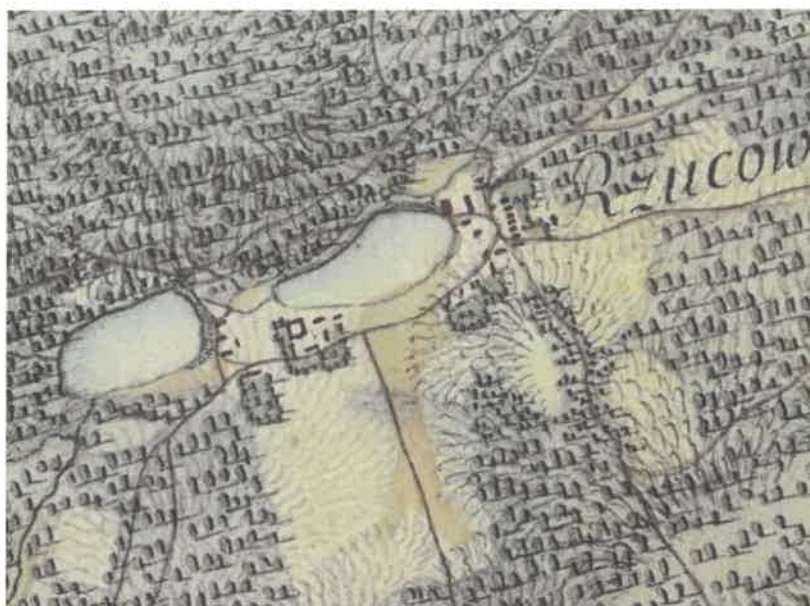
Pierwsze wzmianki źródłowe o Borkowicach pochodzą z 1308r. W tym okresie właścicielem Borkowic był rycerz Mikołaj Dunin Borkowski, kasztelan ciechanowski. W 1360 roku Piotr Dunin Borkowski wybudował pierwszy drewniany kościół ku czci św. Mateusza Apostoła i św. Marcina. W 1365r. erygowana została parafia w Borkowicach. Od roku 1643 Borkowice wraz z okolicą przeszły we władanie Szaniawskich. Potem dobra te nabyła rodzina włoskich rzemieślników - kuźników Dzibonich. W 1726r. dobra borkowickie przeszły w ręce rodu Małachowskich herbu Nałęcz, którzy utworzyli rozległą posiadłość przynoszącą ogromne dochody. W 1777 roku nastąpił podział dóbr rodziny Małachowskich, a klucz dóbr borkowickich przypadł Antoniemu Małachowskiemu, który pozostawił dwóch synów Józefa i Onufrego. Wszystkie dochody z majątków ziemskich spadkobiercy inwestowali w rozwój istniejącego w ich dobrach przemysłu hutniczego.

Borkowicki klucz Małachowskich składał się z czternastu wsi: Borkowice, Bolęcín, Długa Brzezina z borkowicką częścią Huciska, Gródek, Janów, Januchta, Kawy, Kuźnica, Rudno, Ruski Bród, Wymysłów, Zdonków. Borkowice stały się ośrodkiem administracyjnym dóbr majątku w okresie władania nim Onufrego Małachowskiego. Po powstaniu styczniowym dobra borkowickie Małachowskich poupadały. Po 2 połowie XIX wieku nabył je hrabia Jan Tarnowski z Dzikowa. Następnie majątek ziemski przeszedł w posiadanie Hortensji Małachowskiej, a później drogą rodzinnych koneksji, dobra te stały się własnością rodziny Broel-Platerów. W 1895 roku córka Marii Broel-Plater Czetwertyńskiej, Maria Karolina Czetwertyńska, wyszła za mąż za hrabiego Stefana Józefa Dembińskiego herbu Nieczuja z sąsiedniej Przysuchy. Od tego okresu Dembińscy stali się właścicielami dóbr Borkowice. Na początku XX wieku na terenie parku w stylu angielskim rozpoczęli budowę rodowej siedziby, murowanego pałacu projektu Zygmunta Hendla i Władysława Marconiego. W 1913 roku proboszczem parafii w Borkowicach został ksiądz Jan Wiśniewski, znany społecznik i regionalista. W 1934r. umiera hrabia Stefan Józef Dembiński. W latach 1918-1939 obok rodziny Dembińskich bardzo duży wpływ na rozwój miejscowości, parafii i gminy mieli wspomniany wcześniej ks. Jan Wiśniewski i wójt Janusz Łącki. W czasie II wojny światowej pałac borkowicki został zamieniony na koszary Wehrmachtu. Po 1945 roku znajdował się tam lazaret. Po ewakuacji rannych pałac uległ dewastacji. Dopiero w 1948 pomieszczenia pałacowe zamienione zostały na Liceum Rolniczo-Hodowlane. Obecnie jest to własność prywatna.

**Pałac i spichlerz w Borkowicach w latach 80-tych XX w.
(zabytek.pl)**

Rzuców

Rzuców i okolice na mapie z XIX w.

<https://maps.arcanum.com/>

Najwcześniejsze wzmianki historyczne dotyczące wsi pochodzą z końca XIV wieku, kiedy to dokumenty źródłowe wymieniają pod rokiem 1396 osadę pod nazwą Wruczow. Majątek pierwotnie należał do Duninów – Rzuchowskich herbu Łabędź. Na przestrzeni wieków dobra rzucowskie, znane głównie z tradycji metalurgicznych przechodziły w posiadanie różnych właścicieli ziemskich w tym między innymi należały do takich znamienitych rodzin jak: Borkowscy, Witkowscy, Chlewiccy, Leszczyńscy, Świętosławscy, Krygierowie i Mokiejewscy. W XVI wieku funkcjonowała we wsi kuźnica. W XVII wieku majątek należał do rodziny Leszczyńskich, którzy ok. 1762 roku wybudowali tutaj zakład wielkopiecowy. Pod koniec XVIII w. Rzuców stał się własnością rodziny Świętosławskich. W 1837 roku majątek w Rzucowie przechodzi w ręce znanego przemysłowca i metalurga Wojciecha Krygiera, a później jego syna Andrzeja. W okresie tym następuje modernizacja wielkiego pieca oraz budowa pięciu piecy pudlingowych, walcowni sztabowej, gwoździarni, drutarni, fabryki zapalek ja również warsztatów mechanicznych. Miejscowość staje się dużym metalurgicznym kombinatem przemysłowym stanowiącym dość ważną miejscowość na mapie Staropolskiego Okręgu Przemysłowego. W 1884r. majątek nabył Adam Mokiejewski, przemysłowiec z Warszawy. W 1901 roku wybudowano budynek na potrzeby szkoły. Cały majątek odziedziczył w 1914 roku jego syn Witold Mokiejewski, który rozwijał zakład odlewniczy, wybudował tartak parowy oraz elektrownię wodną.

W okresie tym wzniesiono również modrzewiowy dworek i murowany pensjonat. W 1926 powstała we wsi Ochotnicza Straż Ogniowa. W latach 1939-1945 w Rzurowie działała organizacja ZWZ - AK. Po śmierci Witolda Mokiejewskiego w 1940r. w obozie koncentracyjnym w Dachau, zarządem dóbr rzurowskich zajmowała się jego żona Wanda Mokiejewska. W 1948r. majątek upaństwowiono. W dworku od 1948 roku do 1995 roku mieścił Państwowy Dom Dziecka.

**Dawna zabudowa przemysłowa Rzurowa w latach 50-tych XX w.
(zabytek.pl)**

Radestów

**Radestów i okolice na mapie z XIX w.
<https://maps.arcanum.com/>**

Pierwsze wzmianki historyczne o miejscowości sięgają XIV wieku. Nazwę wsi wymienia w 1440 roku kronikarz Jan Długosz jako własność Mikołaja Szpota z rodu Duninów herbu Łabędź. W 1582 roku dziedzicem Radestowa był Wojciech Borkowski a w 1621 roku Krzysztof Ninkowski. Kolejnymi właścicielami wsi są Karwicy, Krzewscy i Chomentowscy. W 1696 roku Radestów nabywa Wojciech Józef Kietliński herbu Odrowąż. Od tej pory do 1883r. właścicielami tych dóbr są Kietlińscy. We wsi znajdował się dwór, karczma oraz 15 domów i 84 mieszkańców. Ostatni właściciele z rodziny Kietlińskich, Józef i Leokadia Zdzitowiecka, sprzedali majątek w 1883 r. Bronisławowi Miketta za 60 tyś. rubli. W 1864 roku ukaz carski nadał ziemię włościanom Radestowa. W 1889 roku Radestów kupił na licytacji od Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego Antoni Łącki z Januszewic. Kolejnymi właścicielami były dzieci Antoniego i Janiny z Dworzyckich: Jerzy, Zofia, Anna i Janusz Łąccy. Majątek w Radestowie miał ok. 500 mórg ziemi, w tym grunty orne, ogrody, stawy i lasy. W środku urokliwego parku stał drewniany, obmurowany i otynkowany parterowy dwór, z gankiem i tarasem na osi. Dwór był miejscem licznych spotkań towarzyskich okolicznych ziemian i inteligencji. Znany z gospodarności Antoni Łącki prowadził wzorowo jedno z najlepszych gospodarstw w regionie. Wraz z wykształconymi w kierunku rolniczym dziećmi, stosował nowoczesne metody w rolnictwie i ogrodnictwie. Rozpoczęto duże przygotowania do wybudowania zakładów przetwórstwa owocowo-warzywnego i produkcji win. Starania te przerwał wybuch wojny. W 1945 r. majątek w Radestowie zostaje przejęty przez Skarb Państwa. Część ziemi została rozparcelowana a część weszła w skład gospodarstwa Technikum Rolniczego w Borkowicach. W opustoszałym dworze zorganizowano Spółdzielnię Krawiecką oraz szkołę zawodową. Obecnie jest to własność prywatna.

**Dwór parterowy w Radestowie w latach 50-tych i 80-tych XX w.)
(zabytek.pl)**

Ninków

Ninków i okolice na mapie z XIX w.

<https://maps.arcanum.com/>

Wieś znana w źródłach historycznych już w 1374 roku jako własność Borzuga, który to przekazał wieś z przyległościami klasztorowi w Wąchocku. Po erygowaniu kościoła w Borkowicach, od 1365r Ninków należy do parafii w Borkowicach. Według pism kronikarza Jana Długosza, w 1440r Ninków ma dwóch dziedziców: Pawła Suskiego herbu Doliwa oraz Jana Strzeżowskiego, herbu Jastrzębiec. Dziedzicami Ninkowa byli między innymi Duninowie, Ninkowscy, Kochanowscy, Pawlikowscy, Brzezińscy, Żarscy, Łącki Antoni (właściciel pobliskiego Radestowa) oraz Adam i Witold Mokiejewscy, (właściciele Rzucowa). W 1641 roku dziedzicem jest Jan Żegota, jednocześnie urzędnik Urzędu Ziemskiego w Radomiu. W 1700 roku w Ninkowie było trzech właścicieli i trzy dwory . W 1797 roku spis ludności wymienia we wsi dwory Kochanowskiego i Pawlikowskiego oraz 34 domy i 132 mieszkańców. W Słowniku geograficznym Królestwa Polskiego możemy wyczytać , iż w 1828r. było we wsi 28 domów. W 1833 roku Jan Kochanowski sprzedał Ninków płk. Franciszkowi Żarskiemu, którego żoną była Antonia z Szamotów. W Ninkowie w XIX wieku działał zakład wielkopiecowy. W 1875 r. wytopiono w nim 164 tony surówki żelaza. W zakładzie pracowało 75 robotników. Rudy dostarczała kopalnia odległa o wiorstę od zakładu.

We wsi obok wielkiego pieca znajdował się drewniany wiatrak, karczma, gorzelnia, spichlerz, młyn konny z kieratem, stajnia, wozownia, gisernia, deptak czyli szyba drewniana, chlewy, czworaki, lodownia i inne budynki. W 1864 roku z ukazu carskiego gospodarze Ninkowa otrzymali ziemię na własność. W 1894 roku zakaźna choroba – cholera zabiła w parafii 70 osób, z czego większość z Ninkowa. Zmarli zostali pochowani na cmentarzu cholerycznym pod Krakową Górą. W 1919 roku utworzono w Ninkowie, w budynku dawnej kuźnicy, szkołę powszechną, która w 1960 r. została przeniesiona do nowego budynku. Po II wojnie światowej przez kilka lat działał tu Dom Starców z kaplicą. We wsi znajduje się urokliwy murowany dworek z 1914r. będący prawdopodobnie siedzibą zarządcy/administradora majątku i pozostałości parku dworskiego. Dwór jest murowany, parterowy, na podstawie kwadratu, z łamanym dachem polskim i z klasycznym gankiem na słupkach od frontu.

Dworek w Ninkowie w latach 80-tych XX w.
(zabytek.pl)

Dawny lamus/spichlerz dworski i drewniana stodoła znajdujące się w obrębie założenia dworsko-parkowego w Ninkowie w latach 80-tych XX w.
(zabytek.pl)

Ruszkowice

Ruszkowice i okolice na mapie z XIX w.

<https://maps.arcanum.com/>

Wieś znana już w 1308 roku. Kronikarz Jan Długosz w opisie parafii Borkowice z XV wieku wymienia Ruszkowice Wielkie (*Ruskowice Major*) i Ruszkowice Małe (*Ruskowice Minor*). W 1508r. Ruszkowice Wielkie i Rudno były własnością Andrzeja Modliszewskiego, zaś Ruszkowice Małe i Kawy Elżbiety z Ruszkowic. W 1569r. wieś była własnością Stanisława Górskiego. W XVII wieku w Ruszkowicach działała szabelnia. W 1797 roku we wsi było 36 domów i 162 mieszkańców, a w 1880 roku 38 domów drewnianych, 7 murowanych i 534 mieszkańców. W okresie międzywojennym folwark Ruszkowice należał do rodziny Dembińskich z Borkowic. We wsi była cegielnia dworska, gorzelnia, browar, młyn-wiatrak i karczma wybudowana w 1860r. Do dziś zachował się budynek dworu z początku XX wieku – murowany, parterowy z podcieniem, od frontu wsparty na słupkach. Dworek otaczają pozostałości parku z fragmentami alei grabowej i kasztanowej. Od 1918 do 2012 roku funkcjonowała tu szkoła podstawowa. W latach dwudziestych XX wieku powstała Ochotnicza Straż Ogniowa oraz Koło Rolnicze (1923r.), a w 1937r. Koło Gospodyń Wiejskich i Koło Rolnicze „Nowość”. Podczas wojny mieszkali w Ruszkowicach działacze podziemia, nauczyciele – Jadwiga i Marian Wróblewscy. Marian Wróblewski „Mewa” był od 1943 roku komendantem placówki AK Borkowice „Janina”. Jadwiga „Jawa” założyła w Borkowicach Wojskową Służbę Kobiet.

**Dwór w Ruszkowicach
w latach 80-tych XX w.
(zabytek.pl)**

**Spichlerz pofolwarczny w Ruszkowicach
w latach 60-tych XX w.
(zabytek.pl)**

Politów

**Politów i okolice na mapie z XIX w.
<https://maps.arcanum.com/>**

Wieś znana w XV wieku pod nazwa Polutów należąca do parafii Borkowice i będąca własnością Bartłomieja Borkowskiego herbu Łabędź. W 1797 roku w Politowie było 29 domów, 130 mieszkańców i dwór. Niegdyś miejscowość należała do Duninów, Borkowskich, Wolskich, Czerskich, Kietlińskich i Drzewieckich. Urodzony w Politowie w 1803 roku Leopold Kietliński, był uczestnikiem nocy listopadowej 1830r. W 1863 roku właścicielem części Politowa był Erazm Drzewiecki.

Jabłonica Niska

Jabłonica Niska i okolice na mapie z XIX w.

<https://maps.arcanum.com/>

Pierwsze wzmianki historyczne o Jabłonicy pochodzą z 1274 roku. Kronikarz Jan Długosz podaje, że wieś tę sąsiadującą z Politowem i należącą do parafii Borkowice, darował klasztorowi wąchockiemu Wszebor, syn Krystyna. Wieś ta w 1440 roku posiadała 6 łanów kmiecych opłacających po 16 skojców czynszu oraz po 30 jaj, 4 kapłony i po 2 sery. We wsi znajdowała się karczma oraz folwark klasztorny, z którego klasztor nie dawał nikomu dziesięcin. W 1512 r. dziedzicem wsi był Jan Strzembosz, a w 1561 r. Stanisław Dunin Wąsowicz. W XVIII wieku Jabłonica należała do dóbr klasztoru cystersów w Wąchocku. Dzierżawcami cystersów byli Duniniowie, Bartodziejscy, Rogodzińscy, Malczewscy, Bystrzonowscy i Kochanowscy. W 1797 roku we wsi było 16 domów zamieszkałych przez 69 osób. Po kasacie klasztorów w 1818 r. Jabłonica stała się własnością rządową. 1824 roku generał Roman Sołtyk założył tu pierwszą w Królestwie Polskim walcownię blachy. W 1844 roku dzierżawcą wsi był Fortunat Wolski, a w 1854 roku Antonii Wallmann z żoną Teklą z Paulerów. Przy wjeździe do wsi stał drewniany dworek kryty gontem. W Jabłonicy istniała dawniej fryszerka, w miejscu, gdzie obecnie stoi młyn wodny, a przy niej stały mieszkania dla robotników. W 1918 roku staraniem ks. Jana Wiśniewskiego utworzono w Jabłonicy szkołę. W 1955 r. wybudowano murowany budynek, w którym do końca lat 80-tych istniała szkoła.

5.2.3. Krajobraz kulturowy Gminy Borkowice z analizą zasobów dziedzictwa kulturowego

Według ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003r. krajobrazem kulturowym jest przestrzeń historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka, zawierająca wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze. Krajobraz kulturowy danego obszaru wpływa na wzrost tożsamości lokalnej i regionalnej oraz odzwierciedla jego historię i związek działalności ludzkiej z przyrodą. Cechą krajobrazu kulturowego jest jego ciągła ewolucja. Pozytywnym przejawem dbania o krajobraz jest jego harmonijne kształtowanie zachowując najcenniejsze elementy: zabytki, tereny przyrodnicze, osie widokowe oraz umiejętne wkomponowywanie współczesnych realizacji. Zarządzanie krajobrazem nie powinno być przypadkowe, a planowe z uwzględnieniem profesjonalnie opracowanych miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, w których ograniczy się rozproszoną zabudowę, zachowa się tradycyjny układ pól, ochronę terenów cennych przyrodniczo oraz obiektów historycznych z wyeksponowaniem tych najwartościowszych woj. poprzez nienaruszania ich historycznego otoczeni i wskazywania osi i przestrzeni widokowych oraz dostosowanie nowych inwestycji do charakteru gminy. W krajobrazie kulturowym gminy Borkowice występują obiekty i miejsca kulturowe, które wyróżniają się w regionie powiatu przysuskiego ze względu na wartości historyczne i krajobrazowe. Najcenniejsze z nich to zabytki objęte ochroną prawną (wpisem do rejestru zabytków). Dominują obiekty o charakterze sakralno-kultowym oraz zespoły dworsko-parkowe powstałe głównie w XIX i 1 ćw. XX w. Większość cennych obiektów znajduje się na terenie dwóch miejscowości Borkowice i Rzuców. Borkowice jako miejscowość gminna położona jest przy drodze wojewódzkiej nr 727. Dominantą krajobrazowo-widokową miejscowości jest neogotycki kościół parafialny pod wezwaniem Krzyża Świętego i św. Mateusza z lat 1829 - 1845r. W jego sąsiedztwie usytuowany jest interesujący zespół zabudowań kościelnych wzniesionych z inicjatywy proboszcza tutejszej parafii, znanego regionalisty księdza Jana Wiśniewskiego w około 1 ćw. XX w. Na powyższy kompleks składają się murowane, ceglane budynki takie jak: (plebania, dawna organistówka oraz dawny dom parafialny).

Na wschód od kościoła na wzgórzu usytuowany jest piękny XIX – wieczny pałac Dembińskich w otoczeniu parku angielskiego, na terenie którego można podziwiać m.in. wiekowego platana (pomnik przyrody). Naprzeciwko zespołu, po drugiej stronie drogi 727 (ul. księdza Jana Wiśniewskiego) usytuowane są inne ciekawe zabytki w tym między innymi: figura św. Jana Nepomucena z końca XVIII w. czy budynek krytego gontem spichlerza z przełomu wieków: XVIII/XIX, będącego jednym z nielicznych zachowanych *in situ* tego typu obiektów na terenie południowego Mazowsza. Zespół kościelny, zespół pałacowo - parkowy z pozostałościami zabudowań podworskich (spichlerz) jak również teren z kaplicą pw. Matki Bożej i Przemienienia Pańskiego oraz punktem widokowym na Krakowej Górze, wywierają znaczący wpływ na ukształtowanie przestrzeni urbanistyczno-ekspozycyjnej Borkowic oraz w bardzo dużym stopniu oddziałują na potencjał kulturowo-turystyczny i walory przyrodnicze tej miejscowości. Ważnym historycznie obiektem zabytkowym w Borkowicach jest również cmentarz rzymsko-katolicki z nagrobkami o wartościach historycznych i artystycznych z XIX i 1 poł. XX w. Na nekropolii możemy zauważyć pomniki nagrobne o różnych formach (krzyże na postumentach, krzyż na skale, figury na postumentach czy płyty nagrobne). Na cmentarzu usytuowana jest również kaplica grobowa rodziny Dembińskich h. Nieczuja, gdzie pochowani są dawni właściciele borkowickiego pałacu oraz nagrobek księdza proboszcza Jana Wiśniewskiego. Powyższe nagrobki stanowią ważne świadectwo dziejów borkowickiej parafii. Do innych historycznych nekropoli związanych z Borkowicami należy zaliczyć również tzw. Stary cmentarz zlokalizowany po prawej stronie drogi wojewódzkiej nr 727 na odcinku Ruszkowice - Borkowice pochodzący z 1 ćwierci XX wieku z zachowanym w jego obrębie pomnikiem w formie żeliwnego krzyża na kamiennym postumencie rodziny Kałużyńskich oraz cmentarz choleryczny z XIX w. położony przy drodze na Krakową Górę z piaskowcowym nagrobkiem braci Prasowskich. Na terenie gminy istnieją również zabytki przemysłu młynarskiego. W tym miejscu należy wspomnieć o murowanym młynie z Radestowa oraz drewnianym młynie z Jabłonicy Niskiej. Regionalne znaczenie można przypisać licznej i charakterystycznej grupie zabytków małej architektury (figury, krzyże i kapliczki przydrożne), w której wyróżnić można wiele zabytków, mających dość duży wpływ na stan krajobrazu kulturowego. Do najciekawszych z nich można zaliczyć figury Matki Boskiej z Rudna, Radestowa, Ruszkowic oraz figury św. Jana Nepomucenów z Borkowic, Politowa, Jabłonicy Niskiej.

5.3. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków (rejestr /A/)

Miejscowość	Obiekt	Nr rejestru zabytków
Borkowice	Kościół pw. Krzyża Świętego i św. Mateusza 1829r. - 1845r.	427 z dn.25.01.1957r. 377/A z 21.06.1967r. 32A z dn.25.04.1980r.
Borkowice	Pałac murowany 1 ćw. XX w.	247/A/84 z dn.20.03.1984r.
Borkowice	Park pałacowy XVIII/XIX w.	2/P-II-1 z 31.12.1946r. 292/A/85 z dn.19.07.1985r. i 07.05.1998r. (decyzja doprecyz. nr 296/98 z dn.07.05.1998r.)
Borkowice	Spichlerz murowany XVIII/XIX w.	15-II-1 z 22.09.1947r. 33A z dn.25.04.1980r. 568/A z 01.12.1970r.
Rzuców	Dwór drewniany XIX/XX w.	805 z 16.11.1972 i 276/A/84 z 20.11.1984
Rzuców	Park dworski XIX w.	805/A z dn.16.11.1972r. 276/A/84 z dn.20.11.1984r. oraz 22.01.1997r. (decyzja doprecyz. granice parku)
Rzuców	Leśniczówka „Gucin”	Decyzja nr 1501/2008 z dn.03.12.2008r. pod nr rej. A – 828

5.4. Zabytki nieruchome

Borkowice - Kościół p.w. Krzyża Świętego i św. Mateusza

Kościół w stylu neogotyckim powstały z fundacji Katarzyny i jej syna Onufrego Małachowskich w latach 1829 - 1845 według planów znanych w ówczesnym czasie architektów Henryka Marconiego i Franciszka Marie Lanciego. Świątynia usytuowana na wzniesieniu w centralnej części wsi. Murowana z kamienia i cegły, otynkowana, z wielobocznie zamkniętym prezbiterium i wieżą. Fasada kościoła od strony wschodniej 3-osiowa, dekoracyjnie ukształtowana, zamknięta szczytem schodkowym, ujęta sterczynami. Bryła świątyni jednokondygnacyjna z wysokimi ścianami nakryta płaskim trójspadowym dachem. Dwukondygnacyjna wieża nakryta czterospadowym dachem namiotowym zwieńczonym sterczyną. Elewacje wzmocnione wysokimi szkarpami, pomiędzy którymi umiejscowiono ostrołukowe okna. Pod gzymsem elewacje świątyni obiega fryz rozetowy. Kościół trójnawowy, nawy boczne otwierają się ku nawie głównej, beczkowymi arkadami. Wszystkie filary wieloboczne, profilowane z głowicami zdobionymi motywami roślinnymi. Mur ogrodzeniowy wzniesiony z kamienia, otynkowany, nakryty kamiennym daszkiem, na rzucie wieloboku. Od wschodu i północy przebiega skrajem skarpy. Od wschodu wejście poprzedzone szerokimi schodami, ujęte filarami. Po bokach występują skarpy wzmacniające. Bramę wjazdową na teren kościelny zlokalizowano od strony zachodniej. W narożniku zach.- płn. muru kapliczka z figurą Matki Boskiej.

Borkowice – Pałac murowany

Budynek pałacu wybudowany dla rodziny Dembińskich herbu Nieczuja w latach 1903-1908 według projektu Władysława Marconiego i Zygmunta Hendla. W trakcie II wojny światowej w pałacu rezydowały wojska niemieckie. Po zakończeniu wojny, obiekt został przejęty przez Skarb Państwa na potrzeby szkoły rolniczej. Pałacu murowany, trzykondygnacyjny, w całości podpiwniczony, z rozbudowanym mansardowym dachem. Założony na planie prostokąta z ryzalitem po środku, zamkniętym trójbocznie oraz ryzalitami bocznymi. Fasada o symetrycznych podziałach, dekorowana pionowymi pasami boniowania i płycinami. Otwory okienne, o bogatych wykrojach udekorowane kolumnkami, w części balustradkami. Na ryzalicie środkowym na najwyższej kondygnacji fronton o przerwanym gzymsie połączonym płaskorzeźbionym festonem. Południowa elewacja posiada w bocznych ryzalitach loggie piętrowe: niższa arkadowa z pilastrami, wyższa prosta podtrzymywana kolumnami. Posiada balustradę ażurową.

Borkowice – Park pałacowy

Park pałacowy powstały na przełomie XVIII i XIX w. zakomponowany w stylu angielskim. Drzewostan bardzo urozmaicony zarówno wiekowo jak i gatunkowo. Występuje tu starodrzew uznany za pomniki przyrody liczący około 200 - 300 lat. Zachowało się również wiele starodrzewia stuletniego.

Założenie parkowe rozmieszczone na urozmaiconym terenie (wąwozy, jary, wzgórza). Przeważa drzewostan w postaci lip, dębów, kasztanowców, klonów, wiązów, grabów, jesionów, świerków. Najciekawszym okazem jest platan-pomnik przyrody. Założenie parkowe podobnie jak i inne parki uległo, choć stosunkowo w niewielkim stopniu, zmianom zarówno w układzie alejek jak i w składzie drzewostanu. Pozostały w terenie dawne ślady kompozycji parku (zaburzonej przez powojenne inwestycje i podziały) oraz relikty obiektów parkowych.

Spichlerz zbudowany prawdopodobnie na przełomie XVIII i XIX w. przez ówczesnego właściciela Borkowic hrabiego Małachowskiego. Obiekt wchodził w skład zespołu folwarcznego majątku ziemskiego dóbr borkowickich. Znajduje się w północno-wschodniej części miejscowości, w bliskim położeniu od drogi Przysucha - Szydłowiec (odcinek ulicy księdza Jana Wiśniewskiego). Pomiędzy w/w ulicą, a spichlerzem zlokalizowany jest staw. Budynek spichlerza założony na planie wydłużonego prostokąta o zwartej parterowej bryle nakrytej wysokim, stromym czterospadowym dachem łamanym polskim. Fundamenty i mury zewnętrzne kamienne, otynkowane (tynk wapienny i cementowo wapienny). Dach pokryty gontem, w kalenicy wieżyczka. W połaci dachu okna w formie tzw. woliczek oczek. Wnętrze spichlerza podzielone na trzy oddzielne części z odrębnymi wejściami, strych jednoprzestrzenny. Elewacja południowa obiektu sześćoosiowa, elewacja zachodnia dwuosiowa, elewacja północna ośmioosiowa, elewacja wschodnia jednoosiowa. Po okresie II wojny światowej obiekt znacjonalizowano. Budynek był między innymi w użytkowaniu Szkoły Rolniczej w Borkowicach. W 1970r. budynek spichlerza uległ pożarowi, który zniszczył całkowicie więźbę dachową i stropy drewniane. Obiekt restaurowany w 1974r. wykonano między innymi nową konstrukcję więźby dachowej, wprowadzono stropy Kleina i 2017r. przeprowadzono remont i konserwację pokrycia dachowego.

Rzuców – dwór drewniany i park dworski

Dwór drewniany (modrzewiowy) w typie willi włoskiej, otoczony parkiem krajobrazowym, wzniesiony przez znanych w okolicy właścicieli ziemskich-rodzinę Mokiejewskich. Budynek dworski założony na planie o kształcie litery T. Obiekt podpiwniczony, jednokondygnacyjny ujęty z dwóch stron dwukondygnacyjnymi ryzalitami. Dachy niskie dwuspadowe i pulpitowe, kryte blachą ocynkowaną, malowaną. Dwór na fundamencie ceglany na zaprawie cementowo-wapiennej. Ściany drewniane oparte na dębowych podwalinach o konstrukcji sumikowo - łątkowej. Wieżba dachowa – sosnowa, krokwiowa wzmocniona jętkami. Centralnie od strony frontowej podcień wejściowa 3-osiowa, poprzedzona schodami, przykryta daszkiem

pulpitowym. Drewniane okna zamocowane na kowalskich zawiasach, skrzynkowe. Budynek ozdobnie oszalowany. Balkony ażurowe wykonane snycerską robotą. Okapy dachowe udekorowane fryzami „wyrzynkami”.

Park dworski w typie krajobrazowym założony jako regularny, z aleją na osi fasady dworu. Za dworem usytuowano sadzawkę. Poprzeczna aleja tworzyła koliste skrzyżowanie. Najstarszą częścią parku jest szpaler grabowy. Wzdłuż północnej granicy parku ciągnie się staw. Obecnie drzewostan zabytkowy nie jest zbyt liczny. O dawnym założeniu kompozycyjnym świadczą resztki starych lip, brzoź, grabów, układających się w aleje. Kilkanaście okazów posiada wartość pomnika przyrody w tym dąb szypułkowy.

Rzuców – Leśniczówka „GUCIN”

Leśniczówka wzniesiona na pocz. XX wieku przez rodzinę Mokiejewskich. W 1948 roku obiekt upaństwowiono i przekazano Lasom Państwowym. Budynek drewniany o konstrukcji zrębowej, z zewnątrz oszalowany, wewnątrz otynkowany. Wzniesiony na planie prostokąta z płytkim ryzalitem od frontu, dwutraktowy, sześciopiętrowy. Podmurówka kamienna. Ganki ogrodowe drewniane, przykryte daszkami dwuspadowymi. Bryła leśniczówki prostopadłościenna, niepodpiwniczona, parterowa, nakryta czterospadowym dachem. W połaci zachodniej lukarna. Pod koniec lat 80 – tych XX wieku, wymieniono pokrycie dachowe z dachówki ceramicznej na eternit. W 2001 roku wymieniono stolarkę okienną i drzwiową.

5.5. Kapliczki, krzyże i figury przydrożne

Na terenie gminy zlokalizowanych jest wiele figur, krzyży i kapliczek przydrożnych. Obiekty tego typu są rozpowszechnionym elementem krajobrazu przeważającej części kraju. Ich ustawianie wiązało się z lokalną tradycją oraz religijnym, duchowym doświadczeniem fundatorów katolickich. Powstawały na pamiątkę ważnych wydarzeń historycznych, sytuacji rodzinnych, z obawy przed chorobami czy wojnami. Miały charakter dziękczynny, suplikacyjny, a nawet odstraszały. Najczęściej wybierano lokalizację w pobliżu świątyń, przy skrzyżowaniach, przy wjeździe do wsi, przy mostach, a bardziej osobiste przed domami. Na terenie gminy Borkowice zewidencjonowano wiele tego typu obiektów. Należą do nich m.in: figury Matki Boskiej z Rudna, Ruszkowic, Radestowa Rzucowa, Bolęcina, Politowa, figury św. Jana Nepomucena z Borkowic, Politowa, Jabłonicy Niskiej, kapliczki i krzyże przydrożne z Ruszkowic, Rzucowa, Politowa, Ninkowa, obelisk przy plebanii w Borkowicach i głaz pamiątkowy z żeliwnym krzyżem z Ruszkowic. Historycznym obiektem jest kaplica pw. Matki Bożej i Przemienienia Pańskiego na Krakowej Górze wzniesiona w 1933r.z inicjatywy proboszcza parafii Borkowice księdza Jana Wiśniewskiego dla upamiętnienia 250 - rocznicy Odsieczy Wiedeńskiej.

5.6. Zabytki ruchome

Zabytkiem ruchomym jest rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową (art. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. - Dz. z 2024 r., poz. 1292, ze zm.). Na podstawie art. 10 ust. 1 o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami do rejestru wpisuje się zabytek ruchomy na podstawie decyzji wydanej przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na wniosek właściciela zabytku ruchomego. Po uprawomocnieniu się decyzji nadawany jest numer rejestru z literą „B”. Do rejestru zabytków ruchomych wpisywane są także nie wymieniane w ustawie obiekty, których „ruchomość” jest problematyczna. Są to mające wartość artystyczną detale architektoniczne czy dekoracje architektoniczne stale połączone z podłożem elementy wyposażenia wnętrz oraz elementy tzw. małej architektury.

Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków „B” na terenie Gminy Borkowice

Borkowice - kościół p.w. Krzyża Świętego i św. Mateusza

- nr rej. 80/B/93 z dn.01.09.1993r. – 1 obiekt
- nr rej. 127/B/95 z dn.21.11.1995r. – 18 obiektów
- nr rej. 128/B/95 z dn.04.12.1995r. – 13 obiektów

5.7. Stanowiska archeologiczne

W obrębie gminy Borkowice w ramach realizacji programu prospekcji powierzchniowej Archeologiczne Zdjęcie Polski zewidencjonowano łącznie 54 stanowiska archeologiczne w tym stanowiska archiwalne. Wśród powyższych stanowisk należy odnotować stanowisko archeologiczne o tzw. własnej formie krajobrazowej:

Rzuców stan.1 nr obszaru AZP 77-63/1 (grodzisko wczesnośredniowieczne)

Stanowiska archeologiczne na terenie Gminy Borkowice posiadają dość zróżnicowany charakter i datowanie. Rozpiętość chronologiczna powyższych stanowisk sięga od epoki paleolitu schyłkowego i epoki mezolitu po okres nowożytny. Jednym z najwartościowszych stanowisk archeologicznych na przedmiotowym obszarze w kontekście naukowo-badawczym oraz szeroko rozumianym archeoturystycznym jest grodzisko wczesnośredniowieczne w miejscowości Rzuców stanowisko 1. Badania wykopaliskowe o charakterze sondażowym przeprowadzone w latach 60 i 70-tych XX w. w celu wstępnego rozpoznania funkcji stanowiska archeologicznego wykazały, iż obiekt został zbudowany na planie koła średnicy około 70 cm i otoczony był szerokim wałami o konstrukcji kamienno-ziemnej oraz fosą. Wstępne datowanie grodziska określono na okres od XII do połowy XIII w. Jak podaje literatura przedmiotu gród funkcjonował jako graniczna strażnica kasztelani skrzyńskiej.

5.8. Zabytki w zbiorach muzealnych

W granicach administracyjnych Gminy Borkowice nie funkcjonuje placówka prowadząca działalność muzealną. Zabytki archeologiczne z obszaru gminy, pozyskane w czasie badań wykopaliskowych, sondażowych znalezisk przypadkowych, a także prospekcji powierzchniowej prowadzonej w ramach akcji Archeologicznego Zdjęcia Polski znajdują się między innymi w zbiorach działu archeologii Muzeum im. Jacka Malczewskiego w Radomiu.

5.9. Dziedzictwo niematerialne

Termin dziedzictwa niematerialnego według definicji przyjętej przez organizację UNESCO w Konwencji z 2003r. (organizacji, której podstawowym celem jest wspieranie współpracy międzynarodowej w dziedzinie kultury, sztuki i nauki) określa spuściznę tą jako różnego rodzaju:

- tradycje i przekazy ustne przenoszące wiedzę i tworzące pamięć zbiorową.
- zwyczaje, rytuały i obrzędy świąteczne potwierdzające tożsamość społeczną i kulturową osób, które je kultywują
- umiejętności związane z szeroko rozumianym rzemiosłem tradycyjnym (rzemiosło i rękodzielnictwo)
- wiedzę i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata

Dziedzictwo niematerialne Gminy Borkowice związane jest między innymi z podtrzymywaniem i pielęgnowaniem tradycji polskiej wsi przez lokalne Koła Gospodyń Wiejskich. Nadmienić także należy, iż na terenie gminy Borkowice wyróżnia się również silna tradycja związana z pożarnictwem. Najstarszymi jednostkami Ochotniczymi Strażami Pożarnymi na terenie gminy są jednostki działające od lat 20-tych XX w. w Borkowicach, Rzuconowie, Ruszkowicach.

6. GMINNA EWIDENCJA ZABYTEKÓW

Zgodnie z art. 21 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2024 r., poz. 1292) podstawą opracowania programu opieki nad zabytkami jest gminna ewidencja zabytków. Według Rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r., w sprawie prowadzenia rejestru zabytków krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. nr 113, poz. 661). GEZ jest prowadzona w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy. Wzór karty adresowej GEZ - Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowej z dnia **10 września 2019 r.** zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. 2019, poz. 1886).

Karta ewidencyjna zabytku zawiera w szczególności dane umożliwiające określenie zabytku, jego miejsce położenia lub przechowywania, wskazanie właściciela i posiadacza zabytku, jak również zwięzły opis, historię, stan zachowania, postulaty konserwatorskie oraz wartości zabytkowe obiektu.

Gminna ewidencja zabytków stanowi część wojewódzkiej ewidencji zabytków, która z kolei jest częścią krajowej ewidencji zabytków prowadzonej przez Generalnego Konserwatora Zabytków. Na podstawie nowelizacji ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 18 marca 2010 r., która weszła w życie 5 czerwca 2010 r. określone zostały zabytki, które powinny znaleźć się w gminnej ewidencji zabytków.

Są to zabytki nieruchome:

- wpisane do rejestru zabytków.
- znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków.
- zabytki nieruchome wyznaczone przez wojewódzkiego konserwatora zabytków do ujęcia w wojewódzkiej ewidencji zabytków,

W celu przeprowadzenia prac remontowych, wymagających pozwolenia na budowę (przebudowa dachu czy rozbudowa budynku) przy zabytku znajdującym się w Gminnej Ewidencji Zabytków należy wystąpić z wnioskiem do Starostwa Powiatowego w Przysusze. Pozwolenie na budowę zostanie wydane po uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. W przypadku prac nie wymagających pozwolenia na budowę właściciel zabytku gminnego zgłasza prace do starostwa powiatowego, które zostają zaopiniowane przez wojewódzkiego konserwatora zabytków. Gminna ewidencja zabytków nie jest zamkniętym dokumentem. Po zaopiniowaniu przez wojewódzkiego konserwatora zabytków może zostać włączony lub wyłączony z gminnej ewidencji zabytków. **Gminna Ewidencja Zabytków dla Gminy Borkowice została przyjęta zarządzeniem Wójta Gminy Borkowice nr 21/2026 z dnia 18.03.2026r.**

7. STAN ZACHOWANIA I ZAGOSPODAROWANIA ZABYTEKÓW NA TERENIE GMINY BORKOWICE

Stan zachowania zabytków jest zróżnicowany ze względu na funkcję i własność obiektu. Zabytkowy kościół p.w. Krzyża Świętego i św. Mateusza w Borkowicach oraz kaplica p.w. Matki Bożej i Przemienienia Pańskiego na Krakowej Górze są w dobrym stanie zachowania. Kapliczki, krzyże i figury przydrożne pozostają zadbane i otoczone opieką przez lokalną społeczność. Historyczne nagrobki na cmentarzu rzymsko-katolickim i cholerycznym w Borkowicach z inicjatywy Stowarzyszenia na rzecz rozwoju i promocji Gminy Borkowice są sukcesywnie odnawiane i remontowane. W złym stanie zachowania jest założenie pałacowo-parkowe w Borkowicach. Pałac wymaga podjęcia robót remontowo - naprawczych w tym zagospodarowania samego budynku. Park z kolei kompleksowych prac o charakterze rewitalizacyjno-pielęgnacyjnym. Drewniany dwór i murowany lamus w Rzućcowie jest stopniowo remontowany przez obecnych właścicieli, odzyskując swój dawny blask. Budynki Leśniczówki Gucin i dawnego pensjonatu w Rzućcowie są użytkowane. W niedostatecznym stanie zachowania są pozostałości (tzw. resztówki) dawnych parków dworskich Ninkowie, Ruszkowicach, Radestowie, wymagają interwencji konserwatorskiej w zakresie inwentaryzacyjnym jak również pielęgnacyjnym. Zabytki dawnego przemysłu w gminie Borkowice tj. młyn murowany w Radestowie i drewniany w Jabłonicy są nieużytkowane. Z powodu braku napraw bieżących obiekty te mogą ulegać dalszej destrukcji. Natomiast spichlerz w Borkowicach jest w dostatecznym stanie zachowania.

8. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ

Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy oraz krajobrazu kulturowego gminy Borkowice została wykonana w oparciu o wizje lokalne w terenie, przegląd dostępnej literatury oraz dokumentów gminnych, dokumentacji konserwatorskiej znajdującej się w Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków Delegatura w Radomiu i informacji uzyskanych w gminie.

Mocne Strony	Słabe Strony
Brak większych zakładów produkcyjnych zanieczyszczających środowisko. Występowanie wielu szlaków turystycznych. Działalność Lokalnej grupy Działania „Razem na piaskowcu” i innych organizacji społecznych. Różnorodność typów zabytków w gminnej ewidencji zabytków oraz innych nie objętych ochroną konserwatorską (dwory, parki, obiekty przydrożne, kościoły, cmentarze, obiekty przemysłu (spichlerz, młyny). Opieka społeczności lokalnych nad krzyżami i kapliczkami przydrożnymi. Wydanie publikacji przewodnikowych i folderów dotyczących historii i zabytków gminy Borkowice. Wykorzystywanie zewnętrznych środków finansowych odnośnie prac przy zabytkach lub rozwoju infrastruktury turystycznej. Uchwalenie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla fragmentów obrębu miejscowości Borkowice, zawierającego zasady ochrony konserwatorskiej dla obiektów i obszarów zabytkowych.	Brak oznakowania zabytków wpisanych do rejestru zabytków (objętych ochroną prawną). Brak dotowania prac przy zabytkach znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków. Brak zabytków o wartościach ponadregionalnych. Występowanie zabytków znajdujących się w niedostatecznym i złym stanie technicznym. Niewielka liczba turystów. Niewielkie zainteresowanie inwestorów obiektami zabytkowymi znajdującymi się na terenie gminy. Brak zainteresowania wykorzystaniem na potrzeby turystyki archeologicznej grodziska wczesnośredniowiecznego w miejscowości Rzuców.

Szanse	Zagrożenia
Podejmowanie działań administracyjnych na rzecz poprawy stanu zachowania zabytków. Włączanie kolejnych zabytków do gminnej ewidencji zabytków. Zwiększenie ruchu turystycznego związanego z zabytkami, zlokalizowanymi na terenie gminy (głównie rowerowego). Możliwość ubiegania się o środki zewnętrzne na projekty związane z kulturą i turystyką. Inicjowanie lokalnych działań na rzecz opieki nad zabytkami. Dalszy wzrost świadomości kulturowej wśród mieszkańców gminy Borkowice. Zachowanie czystego środowiska przyrodniczego oraz wartościowego krajobrazu kulturowego gminy Borkowice. Wykorzystanie potencjału historyczno-krajobrazowego Krakowej Góry do organizacji ponadregionalnych wydarzeń kulturalnych o charakterze historycznym. Wykorzystanie potencjału historyczno - krajobrazowego grodziska wczesnośredniowiecznego w miejscowości Rzuców do celów związanych z archeoturystyką.	Postępująca degradacja zespołu pałacowo-parkowego w Borkowicach. Postępująca degradacja dawnych parków dworskich i podworskich w Ninkowie, Ruszkowicach, Radestowie. Postępująca degradacja grodziska wczesnośredniowiecznego w miejscowości Rzuców. Brak większych środków finansowych własnych na realizację działań związanych z ochroną i opieką nad zabytkami. Nielegalne poszukiwania i niszczenie cennych stanowisk archeologicznych przez detektorystów i tak zwanych poszukiwaczy skarbów.

9.ZAŁOŻENIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY BORKOWICE NA LATA 2026-2029

Uwzględniając cele wymienione w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w wyniku dokonanej kompleksowej analizy stanu dziedzictwa kulturowego w Gminie Borkowice w oparciu o inne dokumenty strategiczne utworzone na poziomie gminy zostały sformułowane następujące priorytety w perspektywie wieloletniej, kierunki i działania w perspektywie 4 - letniej.

Priorytet 1. Dokumentacja dziedzictwa kulturowego.	
Kierunki	Działania
1.Prowadzenie Gminnej Ewidencji Zabytków.	1.Włączanie do GEZ nowych obiektów zabytkowych, które zostaną uznane za wartościowe np. kapliczki, figury, krzyże przydrożne, obiekty architektury itp.
	2. Wyłączanie obiektów z GEZ w przypadku np. zniszczenia zabytku, utraty wartości zabytkowych i wydawanie stosownych uchwał w tych sprawach.
2. Monitorowanie stanu zachowania obiektów ujętych w Gminnej Ewidencji Zabytków oraz stanu prawnego dotyczącego ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.	1. Wyznaczenie osoby zajmującej się sprawami ochrony zabytków i opieki nad zabytkami (znajomość przepisów prawa, współpraca z pracownikami urzędu konserwatorskiego, wiedza na temat zasobów zabytkowych gminy, itp.).
	2.Dokonywanie przeglądów obiektów z gminnej ewidencji zabytków z udziałem pracowników urzędu konserwatorskiego.

Priorytet 2.**Ochrona dziedzictwa i krajobrazu kulturowego.**

Kierunki	Działania
1. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.	1. Przygotowanie gminnego mechanizmu finansowego mającego na celu dofinansowanie prac przy zabytkach, będących własnością osób prywatnych, organizacji pozarządowych czy wspólnot, na podstawie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami/ np. na prace niezbędne do zahamowania postępującej degradacji obiektu zabytkowego.
	2.Podjęcie działań administracyjnych mających na celu objęcie ochroną konserwatorską poprzez wpis do rejestru zabytków (w porozumieniu z właścicielami i zarządcami obiektów zabytkowych) grodziska wczesnośredniowiecznego w Rzurowie i kaplicy p.w. Matki Bożej i Przemienienia Pańskiego na Krakowej Górze w Borkowicach.
	3.Dalsze sukcesywne działania na rzecz konserwacji i remontów historycznych nagrobków na cmentarzu parafialnym w Borkowicach.
	4.Podjęcie działań (w porozumieniu z właścicielami i zarządcami obiektów zabytkowych) w zakresie inwentaryzacji pozostałości (tzw. resztówek) dawnych parków dworskich w Ninkowie, Ruskowicach, Radestowie.

2. Ochrona wartości przestrzennych	1. Realizacja zapisów w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego i studium uwarunkowań przestrzennych i kierunków rozwoju dla miejscowości Borkowice.
	2. Ochrona widokowa kościoła parafialnego p.w. św. p.w. Krzyża Świętego i św. Mateusza w Borkowicach.
Priorytet 3. Promocja i popularyzacja dziedzictwa kulturowego.	
Kierunki	Działania
1. Promowanie dziedzictwa kulturowego gminy.	1. Podniesienie rangi najważniejszych imprez kulturalnych w gminie.
	2. Gromadzenie, opracowywanie i upowszechnianie materiałów i dokumentów dotyczących historii regionu i dawnego życia mieszkańców gminy (Gminny Ośrodek Kultury, Gminna Biblioteka Publiczna) .
	3. Podejmowanie działań mających na celu utworzenie muzeum regionalnego im. ks. Jana Wiśniewskiego .
	4. Podejmowanie – we współpracy z GOK i organizacjami pozarządowymi – inicjatyw na rzecz corocznej organizacji Europejskich Dni Dziedzictwa (wrzesień) i Międzynarodowego Dnia Ochrony Zabytków (kwiecień), jako projektów edukacyjnych na rzecz ochrony i popularyzacji dziedzictwa kulturowego.

	3.Organizacja w obrębie punktu widokowego na Krakowej Górze turniejów i pikników historycznych w oparciu o bractwa rycerskie i grupy rekonstrukcyjne.
2. Edukacja w zakresie wiedzy o dziedzictwie kulturowym gminy.	1. Wspieranie istniejących i powstających organizacji społecznych, ukierunkowanych na opiekę nad pamiątkami historii, zdobywanie wiedzy historycznej i dzielenie się nią społeczności lokalnej.
	2.Wprowadzenie i upowszechnienie tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego do systemu edukacji szkolnej poprzez organizowanie i wspieranie zajęć.
3. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków na potrzeby turystyczne.	1. Oznakowanie zabytków wpisanych do rejestru zabytków- znakiem (tak zwaną błękitną tarczą): obiekt chroniony prawem - we współpracy ze Starostwem Powiatowym w Przysusze i Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków w Warszawie Delegatura w Radomiu.
	2. Propagowanie miejsc historycznych i zabytków związanych z księdzem Janem Wiśniewskim.
	3. Nawiązanie współpracy z sąsiednimi gminami posiadającymi na swoim terenie stanowiska archeologiczne w postaci tzw. własnych form krajobrazowych (grodziska) w celu wypracowania (w oparciu o grodzisko wczesnośredniowieczne w Rzurowie) wspólnych metod działania do utworzenia tematycznego szlaku archeoturystycznego.

10. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.

Podmiotem formułującym gminny program opieki nad zabytkami jest samorząd Gminy Borkowice. Realizacja programu odbywać się będzie poprzez szereg działań władz gminy jak również jednostek podległych i współpracujących zmierzających do osiągnięcia określonych w przedmiotowym dokumencie celów. Program jest skierowany przede wszystkim do społeczności lokalnej dzięki akceptacji i współpracy której realizacja programowych celów będzie mogła mieć szanse powodzenia i w konsekwencji ma jej przynieść wymierne korzyści.

W celu realizacji niniejszego programu opieki nad zabytkami dla Gminy Borkowice wykorzystane zostaną następujące kategorie instrumentów: instrumenty prawne, instrumenty finansowe, instrumenty społeczne, instrumenty koordynacji, instrumenty kontrolne.

Instrumenty prawne

- ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami,
- dokumenty wydawane przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków,
- miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego,
- programy określające politykę państwa i województwa w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego,
- uchwały rady gminy.

Instrumenty finansowe

- dotacje,
- subwencje,
- dofinansowania,
- zachęty finansowe,
- programy operacyjne uwzględniające finansowanie z funduszy UE,
- współpraca z organizacjami pozarządowymi zajmującymi się ochroną zabytków i opieką nad zabytkami.

Instrumenty społeczne

- edukacja z zakresu dziedzictwa kulturowego,
- informacja,
- współdziałanie z organizacjami społecznymi,
- współpraca z sąsiadującymi samorządami dla tworzenia wspólnej subregionalnej polityki.

Instrumenty koordynacji

- Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy,
- programy ochrony środowiska,
- programy prac konserwatorskich,
- studia i analizy, koncepcje,
- plany rewitalizacji,
- umowy i porozumienia,
- kontrakty,
- współpraca z ośrodkami naukowymi i akademickimi,
- współpraca z diecezją radomską w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami sakralnymi.

Instrumenty kontrolne

- aktualizacja bazy danych dotyczących stanów zachowania obiektów zabytkowych (w ramach ewidencji zabytków),
- monitoring stanu dziedzictwa kulturowego.

11. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.

Zgodnie z zapisami Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami Wójt Gminy ma obowiązek sporządzania co dwa lata sprawozdań z realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami. Sprawozdanie to ma być przedstawione Radzie Gminy.

W celu dokonania oceny gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Borkowice niezbędne jest prowadzenie monitoringu działań podejmowanych dla realizacji poszczególnych działań określonych w tym programie.

12. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.

W zakresie sprawowania opieki nad zabytkami osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna posiadająca tytuł prawny do zabytku (wpisanego do rejestru zabytków) wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego finansuje prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich i robot budowlanych przy tym zabytku (art. 71 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami)

Jednocześnie w/w ustawa wskazuje na możliwość pozyskania środków zewnętrznych w formie dotacji celowej z budżetu państwa na dofinansowanie prac prowadzonych przy zabytkach (art. 74):

- ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego ze środków finansowych z części budżetu państwa „Kultura i Ochrona Dziedzictwa Narodowego. Priorytet 1: „Ochrona zabytków” Można starać się o przyznanie środków finansowych na następujące zadania: prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania; prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzone w okresie

trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków).

- wojewódzkiego konserwatora zabytków ze środków finansowych z budżetu państwa w części, której dysponentem jest wojewoda. Pozyskane fundusze można wykorzystać na:
 - ochronę i zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego; zwiększenie narodowego zasobu dziedzictwa kulturowego (w tym dziedzictwa archeologicznego); - konserwację i rewaloryzację zabytków;
 - zabezpieczenie zabytków przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę oraz na wypadek sytuacji kryzysowych; - udostępnianie zabytków na cele publiczne.

Inne źródła dofinansowania projektów związanych z pracami przy zabytkach oraz projektów pośrednio związanych z ochroną dziedzictwa to:

- Środki z Funduszy Europejskich, dystrybuowane na poziomie krajowym;
- Środki z Europejskich programów specjalnych, współpracy transgranicznej;
- Środki wojewódzkie, przyznawane przez marszałków województw - zgodne z art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami;
- Środki własne gminy- zgodne z art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Informacje na temat zasad i kryteriów dotyczących możliwości pozyskania środków finansowych na zadania związane z ochroną i opieką nad zabytkami znajdują się na następujących stronach internetowych: Informacje o zasadach i kryteriach dotyczących możliwości pozyskiwania środków finansowych na zadania związane z ochroną i opieką nad zabytkami znajdują się na podanych poniżej stronach:

- Mazowiecki Wojewódzki Konserwator Zabytków www.mwzkz.pl (dotacje)
- Informacje dotyczące programu operacyjnego „Promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego” www.mkidn.gov.pl
- Informacje dotyczące programu operacyjnego „Dziedzictwo kulturowe” www.mkidn.gov.pl

Celem Programu „Dziedzictwo kulturowe” jest ochrona polskiego dziedzictwa kulturowego w kraju i za granicą, wspieranie działalności muzeów oraz popularyzacja kultury ludowej. Program „Dziedzictwo kulturowe” składa się z następujących priorytetów:

- Ochrona zabytków
- Wspieranie działań muzealnych
- Kultura ludowa i tradycyjna
- Ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą
- Ochrona zabytków archeologicznych
- Ochrona i cyfryzacja dziedzictwa kulturowego
- Miejsca Pamięci Narodowej
- Informacje o udzielaniu dotacji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, m.in. dla powiatów i gmin ze środków Województwa Mazowieckiego - www.mazovia.pl
- Informacje dotyczące programu „Mazowsze dla miejsc pamięci” - www.mazovia.pl

Celem Programu „Mazowsze dla miejsc pamięci” jest zachowanie oraz tworzenie nowych miejsc pamięci będących świadectwem wydarzeń o szczególnym znaczeniu dla kształtowania się tożsamości narodowej Polaków, tj. m.in.: pomniki, kapliczki, krzyże przydrożne, tablice upamiętniające wydarzenia lub postacie historyczne, nagrobki, kopce oraz inne obiekty związane z wydarzeniami lub postaciami mającymi znaczenie dla dziedzictwa Narodu i Państwa Polskiego.

- Informacje o dotacjach na zabytki znajdujących się w GEZ można uzyskać w Lokalnej Grupie Działania „Razem na Piaskowcu”.

14. PODSTAWOWA LITERATURA

1. Fidos J., Olszewski D., Ks. Jan Wiśniewski 1876- 1943. Życie i Działalność, Kielce 2000r.
2. R. Fidos, J. Fidos, Borkowice. Przewodnik turystyczny, Borkowice 2000
3. Fidos R., Zarychta-Wójcicka A., Przysucha i okolice. Przewodnik turystyczny, Przysucha 2008r.
4. Fidos R., Borkowickie cmentarze, Borkowice 2017r.
5. Fidos R., Gmina Borkowice: przewodnik turystyczny, Borkowice 2018r.
6. Katalog Zabytków Sztuki w Polsce, Powiat radomski , tom III, z. 10, red. J. Łoziński i B.Wolff, Warszawa 1961
7. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, Warszawa, 1880- 1902
8. Wiśniewski J, Dekanat konecki, Radom 1913r.

Dokumentacja konserwatorska dotycząca poszczególnych zabytków znajduje się w Archiwum Zakładowym Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Warszawie Delegatura w Radomiu.

Załącznik nr 1**Wykaz Gminnej Ewidencji Zabytków dla Gminy Borkowice
(zabytki nieruchome)**

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Chronologia	Dane adresowe Uwagi
1.	Bolęcín	Figura Matki Boskiej	1932r.	Na początku miejscowości, jadąc od strony Rudna (przy skrzyżowaniu dróg). Działka ewid. nr 164
2.	Borkowice	Kościół pw. Krzyża Świętego i św. Mateusza	1829r. - 1845r.	Parafia p.w. Krzyża Świętego ul. ks. Jana Wiśniewskiego 15 26-422 Borkowice Działka ewid. nr 456 Wpis do rejestru zabytków nr 427 z dn.25.01.1957r. 377/A z 21.06.1967r. 32A z dn.25.04.1980r.

3.	Borkowice	Mur ogrodzeniowy kościoła pw. św. Krzyża i św. Mateusza	XIX/XX w.	Parafia p.w. Krzyża Świętego ul. ks. Jana Wiśniewskiego 15 26-422 Borkowice Działka ewid. nr 456, 821, 455/5, 618/2
4.	Borkowice	Plebania parafialna	1916r.	Parafia p.w. Krzyża Świętego ul. ks. Jana Wiśniewskiego 15 26-422 Borkowice Działka ewid. nr 455/5
5.	Borkowice	Dawna organistówka	1919r.	Parafia p.w. Krzyża Świętego ul. ks. Jana Wiśniewskiego 15 26-422 Borkowice Działka ewid. nr 455/5
6.	Borkowice	Dawny dom parafialny	1931r.	Parafia p.w. Krzyża Świętego ul. ks. Jana Wiśniewskiego 15 26-422 Borkowice Działka ewid. nr 455/5

7.	Borkowice	Obelisk pamiątkowy	1928r.	Parafia p.w. Krzyża Świętego ul. ks. Jana Wiśniewskiego 15 26-422 Borkowice (w pobliżu plebani parafialnej). Działka ewid. nr 455/5
8.	Borkowice	Kaplica pw. Matki Bożej i Przemienienia Pańskiego na Krakowej Górze.	1933r.	Około 1 km na pld. - zach. od miejscowości Borkowice Dojście do obiektu m.in. ulicą Słoneczną. Działka ewid. nr 276
9.	Borkowice	Pałac murowany	1 ćw. XX w.	W centrum miejscowości ul.Kasztanowa (teren zespołu pałacowo-parkowego) Działka ewid. nr 619/9 Wpis do rejestru zabytków nr 247/A/84 z dn.20.03.1984r.

10.	Borkowice	Park pałacowy	XVIII/XIX w.	W centrum miejscowości Działka ewid. nr 619/2 (we fragmencie), 619/9, 619/11, 619/14 (we fragmencie), 619/15, 619/16 (we fragmencie) 625/9, 625/5, 622/2, 622/3 (we fragmencie). Wpis do rejestru zabytków nr 2/P-II-1 z 31.12.1946r. 292/A/85 z dn.19.07.1985r. i 07.05.1998r. (decyzja doprecyzowująca Dec.296/98 z dn.07.05.1998r.)
11.	Borkowice	Dom rządcy	2 poł. XIX w.	ul. Parkowa (obrzeża zespołu pałacowo-parkowego). Działka ewid. nr 625/8
12.	Borkowice	Obora murowana	Lata 70-te XIX w.	Na tyłach posesji przy ul. ks. Jana Wiśniewskiego nr 2C Działka ewidencyjna nr 616/12 WEZ

13.	Borkowice	Spichlerz murowany	XVIII/XIX w.	W centrum miejscowości ul. ks. Jana Wiśniewskiego Po lewej stronie drogi wojewódzkiej nr 727 (na odcinku Borkowice – Radestów). Działka ewid. nr 616/11 Wpis do rejestru zabytków nr 15-II-1 z 22.09.1947r. 33A z dn.25.04.1980r. 568/A z 01.12.1970r.
14.	Borkowice	Cmentarz rzymsko-katolicki	Poł. XIX w.	Po lewej stronie drogi wojewódzkiej nr 727 na odcinku Ruszkowice - Borkowice (na północ od kościoła parafialnego, przy ulicy J. Wiśniewskiego). Działka ewid. nr 516 WEZ

15.	Borkowice	Kaplica grobowa Dembińskich h. Nieczuja	2 poł. XIX w.	Na cmentarzu parafialnym (ok. 1 km na północ od kościół parafialnego, przy ul. J. Wiśniewskiego) Na terenie cmentarza w WEZ Działka ewid. nr 516
16.	Borkowice	Tzw. Stary cmentarz	Pocz. XX w.	Po prawej stronie drogi wojewódzkiej nr 727 na odcinku Ruszkowice - Borkowice (na gruntach ewidencyjnych miejscowości Ruszkowice). Działka ewid. nr 962 WEZ
17.	Borkowice	Cmentarz choleryczny	XIX w.	Końcowy odcinek ulicy Słonecznej, przy drodze na tzw. Krakową Górę. Działka ewid. nr 856 WEZ

18.	Borkowice	Figura św. Jana Nepomucena	k. XVIII w.	W centrum miejscowości. Po lewej stronie drogi wojewódzkiej 727 Działka ewid. nr 616/11 WEZ
19.	Borkowice	Figura Chrystusa	1923r.	Po prawej stronie drogi wojewódzkiej nr 727 Borkowice – Radestów Działka ewid. nr 619/8
20.	Jabłonica Niska	Figura św. Jana Nepomucena	1917r.	Po lewej stronie drogi Smagów – Jabłonica Niska, na początku miejscowości w sąsiedztwie posesji nr 3 Działka ewid. nr 292
21.	Jabłonica Niska	Młyn drewniany	1 ćw. XX w.	Przy posesji nr 6 Działka ewid. nr 531 WEZ

22.	Ninków	Dwór murowany	1914r.	Posesja nr 25 (Po lewej stronie drogi wojewódzkiej nr 727 Ninków – Rzuców) Działka ewid. nr 192/1 Na terenie parku w WEZ
23.	Ninków	Park dworski	1 ćw. XX w.	Przy posesji nr 25 (Po lewej stronie drogi wojewódzkiej nr 727 Ninków – Rzuców). Działka ewid.nr 191/1, 192/1, 181/2,181/3, 181/4,192/8, 192/9,192/10, 192/11, 192/12, 192/13,192/14, 192/15, 192/16, 192/17,192/18, WEZ
24.	Ninków	Kapliczka przydrożna	1 ćw. XX w.	Po prawej stronie drogi wojewódzkiej nr 727 Ninków – Rzuców (w pobliżu posesji nr 161) Działka ewid. nr 576

25.	Politów	Figura św. Jana Nepomucena	1917r.	Na początku miejscowości w pobliżu posesji nr 1 Działka ewid. nr 852
26.	Politów	Figura Matki Boskiej	1918r.	W centrum miejscowości przy skrzyżowaniu dróg. Działka ewid. nr 338
27.	Politów	Kapliczka przydrożna	1 ćw. XX w.	W centrum miejscowości (naprzeciwko posesji o numerze 111). Działka ewid. nr 871
28.	Radestów	Młyn murowany	1953r.	ul.Młynarska (po lewej stronie drogi w kierunku miejscowości Politów) Działka ewid. nr 42 i 43

29.	Radestów	Park podworski	XIX w.	ul. Młynarska (w obrębie świątlicy wiejskiej i terenu rekreacyjnego oraz posesji nr 13 i 15). Działki ewid. nr 435/12,435/13, 435/1,435/8 WEZ
30.	Radestów	Figura Matki Boskiej	1900r.	ul. Młynarska (za świątlicą wiejską w sąsiedztwie domu nr 13/granic zabytkowego parku. Działka ewid. nr 110
31.	Rudno	Figura Matki Boskiej	1929r.	Przy posesji nr 19 Działka ewid. nr 432
32.	Ruszkowice	Dwór murowany	XIX/XX w.	ul. Szkolna 5A Działka ewid. nr 927 WEZ

33.	Ruszkowice	Park dworski	XIX/XX w.	ul. Szkolna 5A Działka ewid. nr 927 WEZ
34.	Ruszkowice	Figura Matki Boskiej	1918r.	Przy skrzyżowaniu ulicy Głównej z ul. Szkolną. Działka ewid. nr 842 i 895/1
35.	Ruszkowice	Kapliczka przydrożna (I)	1 ćw. XX w.	Przy skrzyżowaniu ulicy Głównej z ulicą Zalewową. Działka ewid. nr 1305
36.	Ruszkowice	Kapliczka przydrożna (II)	1 ćw. XX w.	Po prawej stronie drogi wojew. nr 727. W pobliżu posesji przy ul. Głównej 79. Działka ewid. nr 1468
37.	Ruszkowice	Pomnik pamiątkowy	1 ćw. XX w.	W sąsiedztwie posesji przy ul. Głównej 16 Działka ewid. nr 387/2

38.	Rzuców	Dwór drewniany	XIX/XX w.	ul. Armii Krajowej 16 Działka ewid. nr 556/6 Wpis do rejestru zabytków nr 805 z 16.11.1972 276/A/84 z 20.11.1984
39.	Rzuców	Park dworski	XIX w.	ul. Armii Krajowej 16 Działka ewid. nr 556/6 i 556/7 Wpis do rejestru zabytków nr 805/A z dn.16.11.1972r. 276/A/84 z dn.20.11.1984r. oraz 22.01.1997r. (decyzja doprecyzowująca granice parku)

40.	Rzuców	Lamus dworski	XIX w.	ul. Armii Krajowej 16 Działka ewid. nr 556/6 Budynek znajduje się na terenie parku wpisanego do rejestru zabytków nr 805/A z dn.16.11.1972r. 276/A/84 z dn.20.11.1984r. oraz 22.01.1997r. (decyzja doprecyzowująca granice parku)
41.	Rzuców	Brama dworska	1905r.	ul. Armii Krajowej 16 Działka ewid. nr 556/6 Brama znajduje się na terenie parku wpisanego do rejestru zabytków nr 805/A z dn.16.11.1972r. 276/A/84 z dn.20.11.1984r. oraz 22.01.1997r. (decyzja doprecyzowująca granice parku)

42.	Rzuców	Leśniczówka „Gucin”	Pocz. XX w.	ul. Armii Krajowej 20 Działka ewid. nr 915/1 Wpis do rejestru zabytków Decyzją nr 1501/2008 z dn.03.12.2008r. pod nr rej. A – 828 (obiekt wpisany jest w granicach fundamentów wraz z tradycyjną nazwą budynku „Gucin”).
43.	Rzuców	Dawny pensjonat	Pocz. XX w.	ul. Armii Krajowej 11 Działka ewid. nr 559/2
44.	Rzuców	Dawna szkoła	1 ćw. XX w.	ul. Górna 2 (po prawej stronie droga Rzuców-Wola Kuraszowa). Działka ewid. nr 451

45.	Rzuców	Tzw.dom lokaja	XIX w.	ul. Armii Krajowej 18 Działka ewid. nr 884/13 WEZ
46.	Rzuców	Dawne zabudowania gospodarcze	1 poł. XX w.	ul. Armii Krajowej 11 W sąsiedztwie dawnego pensjonatu Działka ewid. nr 559/1
47.	Rzuców	Krzyż przydrożny	1859r.	ul. Armii Krajowej (naprzeciwko obecnej Szkoły Podstawowej i dawnego pensjonatu). Działka ewid. nr 903
48.	Rzuców	Figura Matki Boskiej	1890r.	W pasie drogi woj. nr 727 (skrzyżowanie ul. Staszica z ul. Armii Krajowej) Działka ewid. nr 873

Załącznik nr 2**Wykaz Gminnej Ewidencji Zabytków dla Gminy Borkowice
(stanowiska archeologiczne)**

	Miejscowość	Numer stanowisk a w obrębie miejscowości	Obszar AZP i numer stanowiska archeolog. w obręb. obszaru	Funkcja	Chronologia
1.	Bolęcin	1	AZP 76-63/4	znalezisko luźne	epoka neolitu
2.	Borkowice	1	AZP 76-63/1	śląd osadnictwa	chronologia nieokreślona (skrzynia kamienna z inskrypcjami)
3.	Borkowice	2	AZP 76-63/2	śląd osadnictwa	epoka brązu
4.	Borkowice	3	AZP 76-63/5	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	okres późnego średniow. okres nowożytny
5.	Borkowice	4	AZP 76-63/6	osada osada	okres wczesnego średniow. okres nowożytny

6.	Borkowice	5	AZP 76-63/7	ślad osadnictwa ślad osadnictwa osada osada	epoka neolitu epoka brązu okres wczesnego średniow. okres nowożytny
7.	Borkowice	6	AZP 76-63/8	ślad osadnictwa ślad osadnictwa	epoka kamienia okres nowożytny
8.	Borkowice	7	AZP 76-63/9	ślad osadnictwa osada ślad osadnictwa	epoka kamienia okres wczesnego średniow. okres późnego średniow.
9.	Borkowice	8	AZP 76-63/10	ślad osadnictwa osada	epoka kamienia/ wczesna epoka brązu okres nowożytny

10.	Borkowice	9	AZP 76-63/11	śląd osadnictwa osada	okres wczesnego średniow. okres nowożytny
11.	Borkowice	10	AZP 76-63/12	śląd osadnictwa osada	okres wczesnego średniow. okres nowożytny
12.	Jabłonica Niska	2	AZP 76 - 64/6	osada	epoka brązu/ wczesna epoka żelaza
13.	Jabłonica Niska	3	AZP 76 - 64/7	śląd osadnictwa	epoka kamienia
14.	Jabłonica Niska	4	AZP 76 - 64/8	śląd osadnictwa	epoka neolitu
15.	Jabłonica Niska	5	AZP 76 - 64/9	punkt osadniczy śląd osadnictwa	epoka kamienia okres późnego średniow.

16.	Jabłonica Niska	6	AZP 76 – 64/10	śląd osadnictwa	epoka kamienia
17.	Jabłonica Niska	7	AZP 76 – 64/11	śląd osadnictwa	epoka brązu
18.	Jabłonica Niska	8	AZP 76 – 64/12	obozowisko	epoka kamienia
19.	Jabłonica Niska	9	AZP 76 – 64/18	śląd osadnictwa osada	epoka mezolitu epoka brązu
20.	Jabłonica Niska	10	AZP 76 – 64/4	śląd osadnictwa	epoka kamienia/ wczesna epoka żelaza
21.	Jabłonica Niska	11	AZP 76 – 64/16	śląd osadnictwa	epoka kamienia
22.	Jabłonica Niska	12	AZP 76-64/17	śląd osadnictwa	epoka kamienia
23.	Jabłonica Niska	13	AZP 76-64/31	wieś historyczna	okres średniow./ nowożytny
24.	Kolonia- Ruszkowice	1	AZP 75-63/4	śląd osadnictwa	epoka neolitu
25.	Luszyk (Ruszkowice)	1	AZP 75-63/61	śląd osadnictwa	epoka kamienia/ wczesna epoka brązu

26.	Luszyk (Ruszkowice)	2	AZP 75-63/62	śląd osadnictwa	okres starożytny
27.	Ninków (Jabłonica Niska)	1	AZP 76 - 64/5	śląd osadnictwa	epoka kamienia
28.	Politów	1	AZP 76 - 64/36	wieś historyczna	okres średniow./ nowożytny
29.	Rudno	1	AZP 76 - 63/3	skarb monet	okres wczesnego średniow.
30.	Rudno	2	AZP 76-63/13	osada śląd osadnictwa osada	okres wczesnego średniow. okres późnego średniow. okres nowożytny
31.	Ruszkowice*	1	AZP 75-63/4	śląd osadnictwa	okres nowożytny
32.	Ruszkowice	2	AZP 75-63/26	śląd osadnictwa	okres wczesnego średniow.
33.	Ruszkowice	3	AZP 75-63/59	osada	okres późnego średniow.

34.	Rzuców	1	AZP 77-63/1	grodzisko	okres wczesnego średniow.
35.	Rzuców	4	AZP 76-64/29	znalezisko luźne	epoka neolitu
36.	Rzuców (Wandów)	5	AZP 76-64/1	osada osada	epoka neolitu nieokreślona
37.	Rzuców (Wandów)	6	AZP 76-64/2	śląd osadnictwa	epoka neolitu/ epoka brązu
38.	Rzuców (Wandów)	7	AZP 76-64/3	śląd osadnictwa	epoka kamienia/ epoka brązu
39.	Smagów**	1	AZP 76-64/21	śląd osadnictwa	epoka kamienia/ epoka brązu
40.	Smagów	2	AZP 76-64/22	śląd osadnictwa osada	epoka mezolitu okres wczesnego średniow.
41.	Smagów	3	AZP 76-64/14	śląd osadnictwa	epoka mezolitu/ epoka brązu

42.	Smagów	4	AZP 76-64/15	obozowisko obozowisko osada	paleolit schyłkowy epoka neolitu/ epoka brązu okres późnego średniow.
43.	Smagów	5	AZP 76-64/37	wieś historyczna	okres późnego średniow./ nowożytny
44.	***Sulistrowice/Jabłonica Niska	1	AZP 76 – 64/19	śląd osadnictwa	epoka mezolitu
45.	***Sulistrowice/Jabłonica Niska	2	AZP 76 – 64/20	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	nieokreślona epoka kamienia
46.	Wola Kuraszowa	1	AZP 77-63/3	osada śląd osadnictwa śląd osadnictwa	okres wczesnego średniow. okres późnego średniow. okres nowożytny

47.	Wola Kuraszowa	2	AZP 77-63/4	osada osada	okres wczesnego średniow. okres nowożytny
48.	Zdonków	1	AZP 75-63/44	osada	okres wczesnego średniow.
49.	Zdonków	2	AZP 75-63/45	osada	okres wczesnego średniow.
50.	Zdonków	3	AZP 75-63/46	śląd osadnictwa	okres wczesnego średniow.
51.	Zdonków	4	AZP 75-63/47	osada	okres późnego średniow.
52.	Zdonków	5	AZP 75-63/48	śląd osadnictwa	okres wczesnego średniow.
53.	Zdonków	6	AZP 75-63/49	śląd osadnictwa	okres starożytny
54.	****Zdonków	7	AZP 75-63/50	śląd osadnictwa	okres wczesnego średniow.

* stanowisko Ruszkowice stan.1 AZP 75-63/4 - położone na granicy miejscowości gm. Borkowice i gm. Przysucha.

** stanowisko Smagów stan.1 AZP 76 – 64/21 w wyniku cięć siatki obszarów AZP obecnie znajduje się na obszarze AZP 77 - 64

*** stanowiska Sulistrowice/Jabłonica Niska stan.1 AZP 76 – 64/19 i Sulistrowice/Jabłonica Niska stan.2 AZP 76 – 64/20 położone na granicy miejscowości gm. Borkowice i gm. Chlewiska, przypisane lokalizacyjnie i administracyjnie do gminy Chlewiska.

**** stanowisko Zdonków stan.7 AZP 75-63/50 zlokalizowane na gruntach ewidencyjnych gm. Wieniawa

Załącznik nr 3

**Wykaz zabytków nieruchomych
Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków z terenu Gminy Borkowice
(weryfikacja 2025r.)**

Lp.	Nazwa obiektu	Miejscowość	Obecny numer działki ewidencyjnej	Uwagi
1.	Kuźnia	Borkowice	616/12	Weryfikacja pozytywna (Obiekt istnieje)
2.	Obora	Borkowice	616/12	Weryfikacja pozytywna (Obiekt istnieje)
3.	Dawny dworek	Borkowice	616/12	Weryfikacja negatywna (Obiekt nie istnieje)
4.	Chałupa nr 7	Politów	866	Weryfikacja negatywna (Obiekt nie istnieje)
5.	Chałupa nr 20	Politów	1180	Weryfikacja negatywna (Obiekt nie istnieje)
6.	Dwór	Radestów	435/8	Weryfikacja negatywna (Obiekt nie istnieje)

7.	Chałupa nr 42	Radestów	183	Weryfikacja negatywna (Obiekt nie istnieje)
8.	Chałupa nr 13	Radestów	435/11	Weryfikacja negatywna (Obiekt nie istnieje)
9.	Chałupa nr 11	Radestów	203	Weryfikacja negatywna (Obiekt nie istnieje)
10.	Chałupa nr 6	Radestów	208/1	Weryfikacja negatywna (Obiekt nie istnieje)
11.	Chałupa nr 7	Radestów	208/1	Weryfikacja negatywna (Obiekt nie istnieje)
12.	Chałupa nr 1	Rudno	440/2	Weryfikacja negatywna (Obiekt nie istnieje)
13.	Stajnia	Ruszkowice	926/1	Weryfikacja negatywna (Obiekt nie istnieje)
14.	Spichlerz	Ruszkowice	923/1	Weryfikacja negatywna (Obiekt nie istnieje)

15.	Dwór	Ruszkowice	927	Weryfikacja pozytywna (Obiekt istnieje)
16.	Chałupa nr 40	Ruszkowice	316/5	Weryfikacja negatywna (Obiekt nie istnieje)
17.	Budynek przemysłowy (magazyn)	Rzuców	555/5	Weryfikacja negatywna (Obiekt nie istnieje)
18.	Budynek starej odlewni	Rzuców	555/5	Weryfikacja negatywna (Obiekt nie istnieje)
19.	Budynek stajni	Rzuców	Nie ustalono	Weryfikacja negatywna (Obiekt nie istnieje)
20.	Budynek warsztatów montażowych	Rzuców	555/5	Weryfikacja negatywna (Obiekt nie istnieje)

Urząd Gminy w Borkowicach

ul. Ks. J. Wiśniewskiego 42, 26 - 422 Borkowice

Tel. +48 48 675 79 10

www.borkowice.gmina.pl

Numer załącznika 5

Uchwała numer XXIV/141/2026 "w sprawie przyjęcia "Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Borkowice na lata 2026-2029." została podjęta następującą proporcją głosów: jestem za 11, jestem przeciw 1, wstrzymuję się 0.

Uchwała została podjęta w trybie jawnym, zwykłą większością głosów.

Data i godzina głosowania: 24.06.2026 12:55:50

Radni zagłosowali jak poniżej:

Jestem za	
1.	<i>Tomasz Bielawski</i>
2.	<i>Ewelina Młodawska</i>
3.	<i>Piotr Stefański</i>
4.	<i>Alina Fronczak</i>
5.	<i>Tomasz Zdrał</i>
6.	<i>Mirosław Długosz</i>
7.	<i>Marek Chrapczyński</i>
8.	<i>Maria Wójcik</i>
9.	<i>Sławomir Patyna</i>
10.	<i>Jolanta Turek</i>
11.	<i>Sławomir Plaskota</i>

Wstrzymuję się	
	<i>BRAK</i>

Jestem przeciw	
1.	<i>Mirosław Młynarczyk</i>

Obecni radni, którzy nie wzięli udziału w głosowaniu	
	<i>BRAK</i>

Operatorem systemu był *Admin*.

Wygenerowano z systemu DSSS Vote za pośrednictwem oprogramowania DSSS Vote App.

